

Rapportage

**Inventarisatie van ervaringen na invoering
wet Gedeeltelijk verbod op gezichtsbedekkende kleding**

Opdrachtgever: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid,
Directie Samenleving & Integratie, Expertise-unit Sociale Stabiliteit
Opdrachtnemer: Vorthoren Advies en Diensten

Rotterdam, mei 2021

Inhoudsopgave

1. Ter introductie	4
1.1 Achtergrond en afbakening	4
1.2 Leeswijzer	4
2. Aanpak	6
2.1 Doelgroep, werving en bereik	6
2.2 Onderdelen inventarisatie	7
2.3 Privacy	8
3. Ervaringen	9
3.1 Openbaar vervoer	9
3.2 Zorg	10
3.3 Onderwijs	12
3.4 Overheidsinstellingen	13
3.5 Publieke ruimte	14
4. Strategieën en effecten	20
4.1 Strategieën	20
4.2 Effecten	22
4.3 Voor en na	24
4.4 Vragen	25
5. Tot slot	27
Bijlage I Opzet gespreksbijeenkomsten	31
Bijlage II Vragenlijst enquête	32
Bijlage III Overzicht media-uitingen	35

1. Ter introductie

1.1 Achtergrond en afbakening

Op 1 augustus 2019 is de wet Gedeeltelijk verbod op gezichtsbedekkende kleding (GVGBK) in werking getreden. Deze wet verbiedt het dragen van kleding die het gezicht van de drager bedekt, zoals bijvoorbeeld een bivakmuts, integraalhelm, boerka of niqaab, op een aantal nauw omschreven (publieke) plaatsen. Het gaat om vier plaatsen/functies: het openbaar vervoer, de zorg, het onderwijs en overheidsinstellingen. Personen die in een van deze plaatsen/functies het gezicht bedekken en desgevraagd de gezichtsbedekking niet verwijderen, zijn in overtreding en kunnen hiervoor een boete krijgen.

De wet heeft veel maatschappelijke en politieke discussie opgeleverd: voor deze werd aangenomen, vervolgens voor deze in werking trad en ook na de inwerkingtreding. Deze discussie richtte zich vrijwel uitsluitend op de situatie van vrouwen met boerka of niqaab (naar schatting een groep van 50 tot 300 vrouwen in Nederland). In de volksmond werd de wet dan ook wel aangeduid als 'het boerkaverbod'.

Deze inventarisatie is gedaan vanwege een toezegging van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid in het Kamerdebat van 26 september 2019. Op die datum werd er een debat in de Tweede Kamer gevoerd met drie verantwoordelijke ministers over de effecten en handhaving van de wet. In dit debat zijn onder andere zorgen geuit over de negatieve gevolgen die deze wet mogelijk heeft voor vrouwen die de niqaab of boerka¹ dragen in Nederland. Dit was naar aanleiding van concrete situaties waarin vrouwen verbaal of fysiek agressief waren bejegend. Minister Koolmees heeft de Kamer tijdens dit debat toegezegd om de ervaren gevolgen door deze groep vrouwen te onderzoeken. Onderhavige inventarisatie is uitgevoerd om dit in kaart te brengen.

Deze inventarisatie richt zich specifiek op ervaringen in het dagelijks leven van moslimvrouwen sinds de invoering van de wet. Ze richt zich dus niet op alle aspecten van de discussie en is ook geen evaluatie van de betreffende wet. Het is dus ook geen evaluatie van de mate en manier van handhaving van de wet, hoewel dit aspect in sommige beschreven ervaringen van vrouwen een rol speelt. Binnen de groep moslimvrouwen is de inventarisatie primair gericht op degenen die gezichtsbedekking dragen. Daarnaast zijn ook relevante ervaringen meegenomen van vrouwen die eerder de niqaab hebben gedragen maar deze hebben afgedaan. De inventarisatie is niet opgezet als een representatieve steekproef van de gehele groep niqaabdragende vrouwen in Nederland, maar om een verdiepend inzicht te krijgen in de ervaringen van deze vrouwen.

De vooraf opgestelde centrale vragen van deze inventarisatie luiden:

- Ervaren deze vrouwen verschillen in hun dagelijks leven sinds de invoering van de wet ten opzichte van de periode daarvoor?;
- Zo ja, hoe duiden zij deze verschillen?;
- Ervaren zij meer discriminatie na de invoering van de wet dan daarvoor?;
- Zo ja: hoe uit zich deze discriminatie en welk effect heeft dat op hun dagelijks leven?

1.2 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk wordt een nadere toelichting gegeven op de groep deelnemers en de diverse onderdelen van de inventarisatie. In hoofdstuk 3 wordt een beschrijving op hoofdlijnen gegeven van de door deelnemers gedeelde ervaringen, ingedeeld naar diverse sectoren waar deze plaatshadden. In hoofdstuk 4 wordt een analyse gegeven van de manieren waarop deelnemers omgaan met het verbod en van de effecten op hun leven. Ook worden de vragen die deelnemers zelf

¹ In de praktijk gaat het bijna uitsluitend om vrouwen die de niqaab dragen; daarom zal in het vervolg van de rapportage alleen over niqaab worden gesproken.

hebben gesteld op een rij gezet in dit hoofdstuk. In hoofdstuk 5 worden de vier centrale vragen voor deze inventarisatie (zie hierboven) beantwoord en wordt de algehele impact van de wet op het leven van de betreffende vrouwen in hun eigen woorden weergegeven.

2. Aanpak

2.1 Doelgroep, werving en bereik

Doelgroep van de inventarisatie zijn moslimvrouwen in Nederland die hoofddoek, niqaab of boerka dragen. Voor deze afbakening is gekozen omdat zij door het dragen van een van deze kledingstukken uiterlijk herkenbaar zijn als moslima en het daarom aannemelijk is dat zij effecten in de zin van verschillen in bejegening of mogelijkheden (als eersten) zullen ervaren.

Binnen deze doelgroep bestaat uiteraard een grote diversiteit, zoals deze binnen Nederlandse moslimgemeenschappen in het algemeen is te vinden, onder meer in culturele achtergrond, 'geboren' of 'bekeerde' moslima's, mate van maatschappelijke betrokkenheid, leeftijd, opleidingsniveau en woonplaats (diverse regio's met verschillende omvang van moslimgemeenschappen). Hoewel onderhavige inventarisatie geen representatief wetenschappelijk onderzoek pretendeert te zijn, is er wel naar gestreefd de diversiteit van de doelgroep naar voren te laten komen in de inventarisatie, zodat verschillende perspectieven aan bod kunnen komen.

Voor het werven van deelnemers heeft opdrachtnemer contact gezocht met diverse islamitische organisaties en sleutelpersonen, zoals moskeeën, (regionale) koepelorganisaties, imams en overige organisaties en personen. In het bijzonder verdient hier vermelding de nauwe samenwerking met de werkgroep 'Blijf van mijn niqaab af'. Dit is een van de meest actieve groepen in het maatschappelijk debat over gezichtsbedekking van moslimvrouwen en de werkgroep heeft een groot bereik onder deze groep vrouwen. De inzet van leden van de werkgroep is essentieel geweest om de doelgroep te bereiken. Niet alleen vanwege de contacten, maar ook vanwege het vertrouwen dat zij hebben binnen deze groep. Nota bene: de vrouwen die hebben deelgenomen aan de inventarisatie, hebben dat alle gedaan op persoonlijke titel, dus niet namens een organisatie.

Zelfs met deze samenwerking bleek de werving van deelnemers voor de inventarisatie zeer veel inspanning te vergen. Voor zover moslimvrouwen met niqaab als een samenhangende groep kunnen worden omschreven, is het een kleine groep, een moeilijk bereikbare groep en een groep die zeer terughoudend is in het naar buiten treden. Hier dient bij opgemerkt te worden dat er uiteraard binnen de groep individuele verschillen zijn – voorgaande betreft dan ook een algemene indruk over de breedte van de groep. Wat betreft de terughoudendheid om naar buiten te treden: in het kader van deze inventarisatie bleek in het bijzonder een sterke terughoudendheid richting 'de overheid'². Dan wel omdat de overheid de 'afzender' is van de wet die deze groep negatief raakt en/of omdat men slechte ervaringen had met eerder gevoerde gesprekken met vertegenwoordigers van de overheid over de wet en de thematiek.

Dat maakte het erg lastig om vrouwen te overtuigen om deel te nemen aan de inventarisatie. Uiteindelijk hebben **28 vrouwen** deelgenomen aan de inventarisatie. Van deze vrouwen hebben er zes de niqaab eerder gedragen en deze (al dan niet recentelijk) afgedaan; de overige 22 vrouwen dragen de niqaab dus nog steeds. De meesten van hen droegen deze al enige jaren voordat het verbod inging (sommigen al 15 jaar), twee deelnemers zijn begonnen met het dragen van de niqaab na de invoering van het verbod.

Zoals eerder opgemerkt, pretendeert deze inventarisatie geen wetenschappelijke studie te zijn en de insteek was dan ook niet om een 'representatieve steekproef' te betrekken. Desalniettemin kan gesteld worden dat met deze groep deelnemers een breed scala aan perspectieven aan de orde is

² Hier tussen aanhalingstekens, omdat vaak geen onderscheid gemaakt wordt tussen onder meer regering, parlement en ambtenaren. Voor veel burgers, zo ook in onderhavige inventarisatie, betreft dat dezelfde eenheid.

gekomen, waarmee naar verwachting een redelijk complete indruk van diverse aspecten betreffende de impact van de wet naar voren komt. De diversiteit aan perspectieven is gebaseerd op:

- deelnemers uit diverse steden en regio's – woonachtig in Almere, Amsterdam, Den Haag, Ede, Gouda, Heerhugowaard, Mijdrecht, Rijswijk, Rotterdam, Utrecht, Zoetermeer (en ervaringen ook in o.a. Alkmaar, Arnhem, 's-Hertogenbosch, Roermond, Roosendaal en Zeist);
- deelnemers van diverse culturele achtergronden, waaronder ook 'geboren en getogen' moslims en 'bekeerlingen';
- deelnemers die maatschappelijk actief zijn (bijvoorbeeld in de werkgroep 'Blijf van mijn niqaab af' of door contacten met politieke partijen) en deelnemers die zich daar niet mee bezighouden;
- deelnemers met diverse ervaringen rond de mate van impact van de wet op hun dagelijks leven.

De deelnemers delen ook een aantal kenmerken:

- het zijn bijna allemaal jonge vrouwen (de meeste twintigers of dertigers, één deelnemer is in de 50);
- allemaal getogen en de meesten geboren in Nederland;
- veel van hen hebben jonge kinderen.

2.2 Onderdelen inventarisatie

Om de inventarisatie uit te voeren, zijn in de eerste plaats *gespreksbijeenkomsten* gehouden met twee groepen. Het was de bedoeling 'fysieke' bijeenkomsten te houden. Echter, vanwege de maatregelen ter bestrijding van COVID-19, is uiteindelijk noodgedwongen gekozen voor online bijeenkomsten. Bij de eerste groep was er zoveel gespreksstof dat er twee bijeenkomsten zijn gehouden van 2,5 à 3 uur; de tweede groep kwam eenmaal bijeen, voor ongeveer 2,5 uur.

Bij de bijeenkomsten waren, naast de deelnemende vrouwen, ook ambtenaren van de ministeries van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) aanwezig. Het aantal liep, vanwege de agenda's, uiteen van twee tot 4 ambtenaren. Zij waren primair als toehoorders aanwezig, maar hadden ook de gelegenheid om verhelderende of verdiepende vragen te stellen. Ook konden de deelnemers vragen aan hen stellen over de wet en de uitvoering.

De gesprekken werden geleid door opdrachtnemer. Van de gesprekken zijn verslagen gemaakt, die zijn voorgelegd aan de deelnemers voor eventuele correcties of aanvullingen.

In contact met de deelnemers voorafgaand aan de gespreksbijeenkomsten en nog eens aan het begin van de bijeenkomsten zelf is duidelijk het kader geschetst: dat deze inventarisatie is gedaan vanwege een toezegging van de minister aan de Tweede Kamer en dat de uitkomsten ervan aan de Tweede Kamer bekend zullen worden gemaakt, maar dat vooraf geen uitspraak kon worden gedaan over welke politieke/beleidsmatige gevolgen dat mogelijk zou hebben.

In overleg met opdrachtgever is een inhoudelijke opzet voor de gespreksbijeenkomsten opgesteld, die vooraf aan de deelnemers is toegezonden. Deze opzet diende als leidraad voor het gesprek, maar was geen strikte agenda of limitatieve opsomming van onderwerpen. Het gesprek had een open insteek en kreeg een eigen dynamiek, zodat aan onderwerpen meer of minder aandacht kon worden gegeven, al naar gelang de inbreng van de deelnemers. De opzet is als bijlage I aan deze rapportage toegevoegd.

Aan de eerste groep namen uitsluitend vrouwen deel die de niqaab al droegen voor de invoering van de wet en deze nog steeds dragen. Aan de tweede groep namen naast vrouwen die de niqaab dragen

ook vrouwen deel die deze hebben gedragen, maar hebben afgedaan (al dan niet vanwege de invoering van de wet).

Naast de gespreksbijeenkomsten is een *enquête* verspreid onder de doelgroep. De inhoudelijke opzet hiervan is eveneens in overleg met opdrachtgever uitgewerkt en volgt op hoofdlijnen de opzet zoals die ook tijdens de gespreksbijeenkomsten is aangehouden. De vragenlijst is als bijlage II aan deze rapportage toegevoegd. De enquête is na het uitvoeren van de gespreksbijeenkomsten uitgezet. Eerst was alle energie gericht op de gespreksbijeenkomsten en om deelnemers optimaal te motiveren hieraan deel te nemen. De enquête was een goed middel om vrouwen uit de doelgroep die toch niet wilden, durfden of konden deelnemen aan een van de bijeenkomsten maar wel hun ervaringen wilden delen, er ook bij te betrekken. Sommige deelnemers kozen voor een telefonische afname van de vragenlijst, de meesten kozen ervoor het zelf schriftelijk in te vullen.

Tot slot zijn *uitingen in diverse media* van groepen en personen die zich over de implicaties van en ervaringen met de invoering van de wet GVGBK hebben uitgesproken bij de inventarisatie betrokken. In bijlage III is een overzicht van de betreffende uitingen te vinden. Dit overzicht is niet opgezet als uitputtend overzicht, maar geeft een opsomming van de meest relevante uitingen in media sinds de invoering van het verbod, met de nadruk op uitingen waarin vrouwen met niqaab zelf aan het woord komen. Het overzicht is opgezet als bron voor meer informatie – alle uitkomsten, beschreven situaties en citaten in deze rapportage zijn gebaseerd op de informatie van deelnemende vrouwen aan deze inventarisatie, dus uit hun eigen mond opgetekend.

2.3 Privacy

Tijdens de inventarisatie is zorgvuldig omgegaan met privacy van deelnemers. De namen en contactgegevens van deelnemers zijn bekend bij opdrachtnemer, maar niet zonder toestemming van deelnemers gedeeld met opdrachtgever. Sommige vrouwen kozen er zelf voor tijdens de gespreksbijeenkomsten hun naam te delen, anderen kozen voor alleen de voornaam of een pseudoniem. In deze rapportage komen geen namen van deelnemers voor en zijn ook situaties zodanig beschreven, zonder bijvoorbeeld vermelding van plaatsnamen of namen van winkels, dat deze niet kunnen worden teruggeleid naar individuele personen.

3. Ervaringen

In dit hoofdstuk worden ervaringen van deelnemers aan de inventarisatie beschreven. Het is goed hierbij op te merken dat de situaties zijn beschreven vanuit het perspectief van de vrouwen die het betreft. Het valt buiten de scope van deze inventarisatie om bijvoorbeeld navraag te doen bij andere betrokken partijen in de genoemde situaties. Plaatsnamen, namen van instellingen en bedrijven zijn dan ook niet weergegeven: omwille van de privacy van deelnemers en om geen onrecht te doen aan de betreffende instellingen. Ook is het niet de bedoeling om een weging of een waardeoordeel te geven over de benoemde impact: de ervaring van de vrouwen zelf staat centraal. Daarbij komen zoveel mogelijk de deelnemers zelf aan het woord. Her en der is de weergave omwille van de leesbaarheid wat ingekort. De ervaringen zijn ingedeeld naar de vier sectoren waar het verbod geldt: openbaar vervoer, zorg, onderwijs en overheidsinstellingen en daarnaast de publieke ruimte, waar het verbod niet geldt (onder meer op straat en in winkels).

3.1 Openbaar vervoer

De meeste deelnemers gebruiken het openbaar vervoer niet meer, vanwege ervaringen met vijandige bejegening door andere reizigers, al voor het verbod inging, maar zeker sinds de invoering van het verbod. De voorkeur gaat dan ook uit naar eigen vervoer, met name de auto. Sommige deelnemers gaven aan heel bewust nog voor de invoering van het verbod daarom hun rijbewijs te hebben gehaald. Ook gebruiken vrouwen de fiets of gaat men lopend ergens heen, maar dan is men kwetsbaarder voor verbale en fysieke agressie van omstanders (zie 3.5). Enkele deelnemers aan de inventarisatie gebruiken het openbaar vervoer nog omdat zij daar afhankelijk van zijn: zij hebben geen rijbewijs, geen voldoende financiële middelen om dat te halen en hebben weinig mensen om zich heen die ze kunnen vragen om vervoer. Zij geven aan van tevoren uit te zoeken of de openbaar vervoer bedrijven waarvan zij gebruik moeten maken het verbod handhaven. In het algemeen voelen de deelnemers zich in hun bewegingsvrijheid beperkt door het verbod in het openbaar vervoer.

'Ik wilde de tram pakken. Ze wilden me eerst niet meenemen, met als reden dat ik een mondkapje moest dragen. Ik zei toen dat de gezichtsbedekking aan de voorwaarden van een mondkapje voldoet en dat ze bovendien niet handhaven. Drie medewerkers stonden tegenover mij. De tram reed toen wel van de halte weg, maar is verderop gestopt. Er werd aangekondigd dat ze niet verder zouden rijden tot ik uit zou stappen. De tram was helemaal vol. Een aantal passagiers is toen uitgestapt. En ik werd uiteindelijk uit de tram gehaald, opgehaald door andere medewerkers van [het ov-bedrijf]. Zij hebben toen gebeld met diverse personen binnen het bedrijf, over de richtlijnen van een mondkapje. Het was onduidelijk. Die andere medewerkers hebben mij toen naar mijn afspraak gebracht. De volgende dag heb ik het bedrijf gebeld en gevraagd hoe het zit. Ik kreeg te horen dat ze niet handhaven en dat ik dus gewoon van de tram gebruik kan maken. Maar een volgende keer werd ik weer geweigerd. Toen ben ik maar uitgestapt en heb ik de volgende tram genomen, daar was het geen probleem.'

'Ik had een keer een hele discussie met een buschauffeur. Die belde zijn leidinggevende en die zei dat hij maar door moest rijden. Vervolgens weigerde hij te stoppen bij mijn halte.'

'De buschauffeur deed de deur dicht op het moment dat ik instapte, zodat ik klem kwam te zitten.'

'Kort na de invoering van het verbod ging ik met de trein. De conducteur vroeg me om mijn gezichtsbedekking af te doen. De trein heeft toen een tijd stilgestaan. Het heeft ook in de krant gestaan. Daarin beweerde de conducteur dat hij om mijn vervoersbewijs en identificatie had gevraagd, maar dat is niet gebeurd. Ik heb toen gevraagd waarom, omdat [het vervoersbedrijf] niet handhaaft. Toen is de politie gebeld. Ik heb me geïdentificeerd bij de politie en toen mocht ik verder reizen.'

'Ik reis niet meer met OV, maar ik zal dat ook niet doen want simpelweg durf ik dat ook gewoon niet. Als iemand me wat doet, dan heb ik geen vrijheid om bijvoorbeeld te vluchten in de bus. Als er buiten wat gebeurt, dan kan ik wegrennen. Maar in een bus waar niemand voor me opkomt, nee, dat zou ik niet doen.'

3.2 Zorg

Deelnemers melden bij eerstelijns zorg, zoals huisarts en tandarts, in het algemeen geen probleem te ervaren, alleen soms vijandige bejegening van mensen in de wachtkamer of assistenten achter de balie. De meeste gedeelde situaties gaan dan over tweedelijns zorg, met name ziekenhuizen. Sommige vrouwen geven aan zorg te mijden uit angst voor confrontaties en sommigen geven aan dat hun zorg is geweigerd vanwege de gezichtsbedekking.

'Een belangrijke ervaring om op te noemen voor mij is van net voor het verbod inging (juni 2019). Ik was net bevallen en ik moest naar het ziekenhuis. Ik heb toen ook de niqaab afgedaan, omdat ik er geen vertrouwen in had dat ik een goede behandeling zou krijgen als ze me met niqaab zien. Dat is een ervaring die niet bepaald fijn is. Dat ik zo'n keuze moet maken zegt iets over de sfeer die we dagelijks jegens de niqaab voelen.'

'Ik moet voor mijn gezondheid regelmatig naar het ziekenhuis, verschillende ziekenhuizen, voor onderzoeken. Altijd zoek ik van tevoren uit wat hun beleid is ten aanzien van gezichtsbedekking. Laatst lag mijn oom op sterven in een ziekenhuis en ging ik naar hem toe om afscheid te nemen. Ik had geen tijd om van tevoren uit te zoeken wat het beleid in dat ziekenhuis was. De mondkapjesverplichting gold toen al. Vervolgens ben ik urenlang hinderlijk gevolgd door de beveiliging. Pas na enkele uren spraken ze me aan en zeiden ze dat ik mijn gezichtsbedekking moest verwijderen.'

'Ik ging mee naar het ziekenhuis met mijn zieke schoonzus, vooral om te tolken. Het ziekenhuis handhaaft het verbod niet, wist ik. Ik droeg een mondkapje onder mijn gezichtsbedekking. De verpleegkundige die ons hielp was duidelijk zeer geïrriteerd en maakte opmerkingen. Ondanks dat ze zelf ook bedekking droeg vanwege corona. Er was discussie en ze was ook ruw naar mijn schoonzus. Toen heb ik gezegd: "Ik ben hier om jouw werk te versoepelen. Als er een probleem is, ga dan naar je leidinggevende. Een beetje vriendelijkheid zou helpen". Haar reactie was: "het komt wel goed". Ik moest eerder vertrekken en hoorde dat ze na mijn vertrek vriendelijker is geweest.'

'Ik ging naar het ziekenhuis om afscheid te nemen van een stervende. Dat was dus een heel emotionele situatie. Ik werd niet toegelaten door de beveiliging. We gingen in gesprek met hem, samen met mijn man. Uiteindelijk zei de beveiliging "ik ga even weg" en konden we afscheid nemen. Het is voor hen ook heel dubbel.'

'Ik droeg een zwart mondkapje met een zwarte hoofddoek. Een medewerker in het ziekenhuis zei: "Dit mag niet.". Ik zei: "Ik draag gewoon een mondkapje", en toen zei ze: "Ja, een mondkapje mag wel, maar dit mag niet, dit ziet eruit als een boerka".'

'In de week dat ik erachter kwam dat ik zwanger was, voelde ik me echt niet lekker en heb ik de huisartsenpost gebeld. Ik kon bijna niet meer lopen, had moeite met ademen en was continu aan het overgeven. Op weg naar het ziekenhuis had ik een emmertje bij me in de auto. Mijn man zette me af bij de ingang, terwijl hij de auto ging parkeren. De schuifdeuren moeten van binnen uit worden opengedaan. Het duurde lang voordat iemand open deed en toen ik binnenkwam, werd er door een beveiliging gelijk gezegd: "Jij mag niet zo naar binnen". Ik ben sinds het verbod vaker in dat ziekenhuis geweest, zowel op de poli als bij de spoedpost en toen was het geen probleem. Ze (de beveiliging) heeft niet om mijn legitimatie gevraagd. Ik heb toen mijn niqaab even omhoog gedaan zodat ik naar binnen kon. Later deed ik hem weer naar beneden, omdat ik weet dat ze het verbod niet handhaven.'

Toen ze dat zag, kwam ze direct aangesneld uit haar kamer en zei ze dat ze geen grap maakte en dat ze me het ziekenhuis uit zou zetten als ik hem niet afdeed. Dus ik zei: “Maar het ziekenhuis handhaaft het verbod niet.”. Ik zag aan haar dat ze schrok. Toen zei ze dat ze me wel op het verbod moest attenderen. Toen kwam er iemand anders achter de receptie vandaan en die nam haar apart. Een omstander vroeg nog aan mij of het wel ging – ik stond te bibberen op m’n benen, met een emmertje in de hand. Achteraf bleek het om een acute blindedarmontsteking te gaan. Ik ben de volgende dag geopereerd. Als de blindedarm was gesprongen, was mijn leven en dat van mijn ongeboren kind in gevaar geweest. Een journalist heeft mijn verhaal op Facebook gelezen en hij heeft het ziekenhuis benaderd. Ik heb wel een excuusbrief gehad, maar dat voelde voor mij niet oprecht. Ik was graag het gesprek aangegaan met die beveiliging – in het klachtenformulier kun je dat ook aanvinken. Maar dat is nooit gebeurd. Voor mijn bevalling heb ik er bewust voor gekozen naar een ander ziekenhuis te gaan, ook al is dat verder rijden.’

‘Kort na de invoering van de wet stak ik met mijn kinderen over. Een vrouw op een e-bike reed tegen het verkeer in en recht op ons af. Ze had ons duidelijk gezien. Ze heeft mijn dochter aangereden – die heeft toen haar been gebroken. Ik dacht eerst toch nog dat het per ongeluk was, maar toen stapte ze van haar fiets af en begon ruzie te maken. Ze zei niet per se iets over mijn niqaab, maar ik denk dat dat de aanleiding was. Haar partner zei toen: “Kom mee, straks komt er nog politie”. Een getuige is achter ze aan gereden en heeft ze staande gehouden. Later heeft ze zichzelf aangegeven. Er is een rechtszaak geweest. De partner bleek als ambulancebroeder te werken. Mijn dochter moest daarna wekelijks naar het ziekenhuis. We werden wel binnengelaten en geholpen, maar toen ik aan de balie een vervolgspraak moest maken, zei de medewerker daar: “Ik ga jou niet helpen”. Ik heb toen mijn neef gevraagd mijn dochter mee te nemen, zodat zij niet zou zien hoe haar moeder werd behandeld. Die vrouw weigerde echt totaal mij van dienst te zijn. Op een gegeven moment liep een arts langs, die boos tegen mij zei: “Kijk maar uit, voordat je een boete krijgt”. Deze ervaringen hebben mijn vertrouwen in medisch personeel aangetast, het geeft mij een onveilig gevoel. Deze mensen moet ik mijn leven kunnen toevertrouwen? Ik heb een klacht ingediend. Na aandacht via sociale media heeft het ziekenhuis mij benaderd en zijn de betreffende medewerkers erop aangesproken.’

‘Mijn vader is in december aan corona overleden. Toen ik hem ging bezoeken, vroegen mijn broers me de niqaab af te doen en alleen een mondkapje te dragen. Ze waren bang dat het personeel misschien mijn vader anders zou behandelen vanwege mijn niqaab.’

‘Ik heb een dochter die chronisch ziek is. Haar huidige arts was bereid om haar eventueel ergens te behandelen waar de niqaab wel geaccepteerd zou worden. Het ziekenhuis waar ze liep, was namelijk niet aardig tegen niqaab dragende mensen. Dat hadden ze eigenlijk ook al een beetje voor het verbod. Maar gelukkig de afdeling waar mijn dochttertje liep niet. Omdat ze mij altijd konden zien tijdens het gesprek en er nooit problemen zijn geweest, is er een band opgebouwd. Na interne gesprekken met het bestuur had ik een uitzondering gekregen om met mijn dochttertje naar haar afspraak te komen. Later moest ik in hetzelfde ziekenhuis mijn opa bezoeken. Omdat het niet goed ging met mijn opa, vond mijn man dat ik hem gewoon moest opzoeken. Dit ging voor en dan werd de boete maar voor lief genomen. Het was avond en het ziekenhuis was behoorlijk leeg. Eenmaal bij mijn opa, ging mijn man even de kamer uit om ons kindje naar het toilet te brengen. Toen we weggingen, zei mijn man: “Niet schrikken, maar er zijn twee beveiligers die ons staan op te wachten”. Hij wilde dit niet gelijk vertellen, om het moment met mijn opa niet te verpesten. Mijn man heeft met ze gepraat. Ze hebben een waarschuwing gegeven en aangegeven dat ze dit ook niks vinden, maar dat een receptioniste had gebeld en dat ze daar op moesten reageren. Ik mocht mijn bezoek afmaken en moest dan gelijk weg.’

‘Mijn zoontje heeft nierfalen en moet vaak naar het ziekenhuis. Ik had voor het verbod al geen gemakkelijke bezoeken aan het ziekenhuis, omdat men mij toen al kwam vertellen “we weten niet of jij hier mag zijn”. Dat terwijl je kind op de IC ligt... Toentertijd was er nog niet eens een verbod. Dus op

dat moment, dat je kind daar ligt, ben je er helemaal niet mee bezig, maar onbewust toch weer wel. Nadat het verbod is ingegaan ben ik niet meer meegegaan naar het ziekenhuis, mijn man gaat altijd alleen. Ik vind het heel erg, nu gaat mijn bezoek aan het ziekenhuis via de telefoon... Mijn zoontje z'n nierfunctie is nu 7%... Ik zal mijn nier ook gaan doneren voor hem... Maar ik weet eigenlijk niet hoe ik dit allemaal ga doen met mijn niqaab en het ziekenhuis. Ik moet ook een traject beginnen om te kijken of ik gezond genoeg ben om mijn nier te geven, maar ik weet gewoon niet hoe ik dit moet aanpakken. Dus je zit in een heel moeilijke situatie met je zoon en tegelijkertijd komt er dan ook nog zoveel bij kijken... het doet echt pijn.'

'Ik heb wel eens meegemaakt dat de ambulance bij een zebapad waar ik oversteek, de ambulancebroeder dan bewust een beetje gaat gassen en met zijn collega om mij lacht. Ik maak dat wel vaker mee met andere auto's van gewone bestuurders en passagiers, maar dit doet wat met mijn vertrouwen, als ik hulpverleners dat zie doen. Ik moet die ambulancebroeders misschien een keer mijn leven toevertrouwen.'

3.3 Onderwijs

Enkele deelnemers geven aan dat het gedeeltelijk verbod een rol heeft gespeeld in hun eigen opleiding. Zo zijn er vrouwen die niet eens begonnen zijn aan een (bepaalde) vervolgopleiding, ervan uitgaande dat dat toch niet zou kunnen. Anderen zijn de discussie aangegaan op hun opleiding en zijn gestopt met de opleiding omdat ze de niqaab daar niet mochten dragen³. Eén deelnemer is nog bezig met haar beroepsopleiding en kiest ervoor op school de niqaab af te doen.

Veel deelnemers hebben jonge kinderen, in de basisschoollleeftijd. Het gesprek over de impact van de wet in de sector onderwijs concentreerde zich dan ook daarop. Een aantal van hun kinderen zit op scholen waar het verbod niet wordt gehandhaafd. Wel rapporteren enkelen van hen daar confrontaties met andere ouders. Voor de moeders wier kinderen op een school zitten waar het verbod wel gehandhaafd wordt, valt het hen zwaar niet zo betrokken te kunnen zijn als ze zouden willen. Een deelnemer, met wat oudere kinderen, vertelt dat zij de niqaab na het verbod heeft afgedaan omdat zij betrokken wilde blijven bij de school van haar kinderen. Het valt haar echter heel zwaar het niet meer te dragen. Ook zijn onduidelijke situaties genoemd van activiteiten die niet van de school zijn, maar wel in het schoolgebouw plaatshebben.

'Nog voor de wet werd ingevoerd, gingen wij onze dochter inschrijven op een basisschool. Toen werd al genoemd dat ik mijn niqaab af zou moeten doen wanneer de wet zou worden ingevoerd. Daarom hebben we ervoor gekozen te zoeken naar een andere school, met een vrouwelijke directeur en met juffen. Als ik het dan af moet doen, is het in ieder geval minder pijnlijk. Maar aan oudergesprekken in klassikaal verband kan ik niet deelnemen, terwijl ik het wel heel belangrijk vind. Ik ben een heel betrokken ouder. Ze zoeken ook vaak actieve ouders, ik wil graag meedoen, maar dat kan dan niet.'

'Ik studeer nog, aan het mbo. Daar moet mijn gezichtsbedekking af, maar dat moest ook al voor de invoering van de wet. Dat doe ik dan.'

'De basisschool waar mijn kinderen op zitten, handhaaft het verbod niet. Maar over twee jaar gaat de oudste naar de middelbare school – daar maak ik me nu al zorgen over, hoe dat dan moet.'

'Ik wil ook iets vertellen over een ervaring op de voorschool van mijn zoontje. Het verbod ging net een maandje in, mijn zoontje ging naar [de voorschool], maar het klasje zat in een islamitische basisschool, dus ik dacht daar wel goed te zitten. Ik had niet verwacht dat ik er tegen problemen zou aanlopen. Mijn zoontje zat daar twee weken op en toen ging alles nog goed, maar eens in de maand

³ NB: sommige opleidingsinstituten hanteerden in hun schoolreglement al een verbod op gezichtsbedekkende kleding voordat het wettelijk verbod inging.

hebben ze een uurtje voor ouders om met hun kinderen activiteiten te doen en te knutselen op een ochtend. Het gaat om kleine kindjes, van 2 en 3. Ik werd, voordat die ochtend aanbrak, aangesproken door een juf die mij erop attendeerde van "Die dag is het ouderochtend, maar ik ben aangesproken door iemand van [de voorschool] die doorkreeg dat je met nijaab binnenkomt en er is mij verteld dat jij je nijaab af moet doen voordat je het klaslokaal binnenkomt". Ik vond dat zo heftig, ik kon daar echt om janken, omdat het om mijn kind gaat. Het is niet alleen jij die erdoor wordt geraakt. Mijn kind moet dan daar zitten zonder ouder terwijl iedereen mama of papa daar heeft. Ik heb besloten om hem er dan maar af te halen. Ik vond het veel te pijnlijk voor hem om iedereen met mama en papa te zien, behalve hij. Hier was er ook weer verwarring: ik mag de school in, maar het klaslokaal niet. Heel raar en onduidelijk.'

'Ik had wel eens een koffieochtend voor ouders bij de brede school - maatschappelijk werk organiseerde dat en dan kwam soms ook bijvoorbeeld de politie langs met een spreekuur. Toen zei iemand dat er klachten binnenkwamen over mij en dat er zou worden gestemd over of ik nog wel mocht blijven komen of niet. Dus mensen gingen stemmen en stemden mij gewoon weg. De maatschappelijk werkers kwamen wel voor me op. Maar ik ben dus niet meer geweest vanwege die stemming. Ik had ook wel graag willen worden uitgenodigd bij die stemming en gevraagd willen worden van: hé, wie ben jij eigenlijk en wat doe je, enzo.'

3.4 Overheidsinstellingen

De ervaringen bij overheidsinstellingen lopen uiteen. Opvallend is dat ook ervaringen van diverse vrouwen bij dezelfde gemeente uiteenlopen: sommigen konden zonder probleem naar binnen, met name na identificatie aan de balie, bij anderen werd de beveiliging erbij geroepen.

'Ik moest een keer naar een gerechtelijke instantie. Ik heb van tevoren gebeld of ik naar binnen zou mogen met mijn gezichtsbedekking. Degene die ik aan de lijn kreeg, zei dat het geen probleem zou moeten zijn vanwege de mondkapjesplicht, maar dat hij het toch zou navragen. Vervolgens kreeg ik een heel formeel bericht dat toegang alleen toegestaan was met een mondkapje en dat anders de toegang zou worden geweigerd. Toen heb ik een zelf gemaakt zwart mondkapje gedragen, met in feite hetzelfde bedekkend effect, maar met duidelijk zichtbare elastieken aan de achterzijde.'

'Ik was zo erg afhankelijk van die rechters, en het was een zaak over mijn kinderen (i.v.m. echtscheiding). Ik heb dus van tevoren besloten om mijn nijaab toch wel af te doen, alvorens ik het gebouw zou betreden. Ik was bang dat ik anders behandeld zou worden vanwege mijn gezichtsbedekking en hierdoor de zaak voor mijn kinderen zou verliezen. Ik kijk nu terug en denk dan: wat was dat zwak van mij. Maar dit is wat die stigmatisering en zulke verboden met mij hebben gedaan. Ik voelde me echt heel klein. Nederland is een prachtig land, mijn thuis, van alle landen vind ik Nederland het mooiste land dat er is. Maar op een moment dat ik bij de rechter ben, durf ik niet mezelf te zijn.'

'Ik moest in het stadhuis zijn, dus ik kwam de eerste keer met nijaab. Ik dacht: iedereen heeft een mondkapje, dus het is vast geen probleem. Maar de bewaker kwam en zei dat het niet mocht. Ik vroeg: "Wat is dan het verschil tussen mij en de mensen naast mij met mondkapje?". Hij wist het niet, zou het vragen, maar kwam niet meer terug. Dus ik dacht: dit zit verder wel goed. De tweede keer, toen ik terugging naar de gemeente, werd ik "overvallen" door meerdere beveiligers. Ik had mijn mondkapje eronder. Ik vroeg de bewakers dit keer: "Mag een mondkapje wel?". Ze zeiden van wel, dus ik deed mijn nijaab omhoog. Toen ontstond er een hele grote discussie. Vanaf het begin was het al overdreven intimiderend, en daarna ontstond er ook nog een discussie waarin ik vroeg wat het verschil nu eigenlijk was. Ze antwoordden: "Dit zijn de regels en we gaan niet in discussie". Mijn pasgeboren baby was naast me, ik voelde me niet veilig, dus ik deed mijn camera aan. Ik voelde me super onveilig met drie mannen om me heen, die me heel bedreigend bejegenden. Er ontstond wéér discussie en uiteindelijk kwam de politie erbij, want zelfs met mondkapje vonden ze dat ik het gebouw

moest verlaten. Ze vonden dat ik geen mondkapje had, want ik had een zwarte. Ik had mijn niqaab omhoog. De politie zei toen iets heel raars: "Maar je hebt je niqaab nog om je hoofd geknoopt". Ik dacht: wat? Het gaat toch om mijn gezicht en niet wat ik op mijn hoofd heb? Ik lach er nu om, maar ik ben er toen twee weken helemaal kapot van geweest. Ik heb die dag mijn document ook niet gekregen.'

'Ik moest bij het UWV zijn, dat is bij ons gevestigd in het gemeentehuis. Toen ik binnenkwam, moest ik me identificeren, daarvoor werd ik apart genomen door vier man. Dat vond ik intimiderend.'

'In 2024 loopt mijn paspoort af en ik kijk daar nu al heel erg tegen op.'

'Mijn man zit in de gevangenis. Na het verbod zijn er overal posters opgehangen dat het verboden was en is mijn man persoonlijk aangesproken. Dat vind ik dubbel: aan de ene kant fijn dat ze een soort van meedenken, aan de andere kant: denken ze dat we dom zijn? Je hoeft niet oooooveral in het gebouw posters op te hangen (bij binnenkomst, in de wachtruimte, en in de bezoekruimte). Er is sinds het verbod maar een keer een incident geweest van een bewaker - niet een medewerker van de gevangenis zelf, maar een soort invaller. Hij zei dat ik het niet mocht dragen, dus ik zei: "Kijk, ik heb het omhoog". Hij zei, "Nee, dat mag ook niet, je hoofddoek moet ook af". Ik werd al een beetje boos, verdrietig, gefrustreerd, maar toen zei een andere bewaker dat het wel mocht. Dat is ook lastig: kennen ze zelf de regels niet? Sinds de lockdown mogen we niet meer op bezoek. Nu is er alleen Skype contact. Maar ook toen dat begon, zijn ze naar mijn man toegegaan om aan te geven dat ik mijn gezicht niet mag bedekken in mijn eigen huis als ik met hem Skype.'

3.5 Publieke ruimte

Alle vrouwen rapporteren confrontaties met opmerkingen en scheldwoorden door omstanders op straat, bij speeltuinen en in winkels. Veel vrouwen vermijden het daarom om naar buiten te gaan of mijden in ieder geval bepaalde plaatsen (zoals wijken, winkelcentra, speeltuinen) waar ze slechte ervaringen hebben opgedaan. Ze geven aan dat dit voor de invoering van de wet al wel voorkwam, maar dat het duidelijk in frequentie en heftigheid is toegenomen sinds de wet is ingevoerd. De meeste vrouwen geven aan dat ze dit dagelijks en meerdere keren per dag meemaken. Het valt overigens, zoals eerder opgemerkt, buiten de scope van deze inventarisatie om een analyse te maken van degenen die de vrouwen aanspreken, uitschelden, intimideren of anderszins vijandig bejegenen. Wel is het van belang op te merken dat de meeste vrouwen noemen dat het in hun ervaring vaak mannen en oudere mensen zijn die dit doen.

De meest gehoorde opmerking is 'dat mag niet, hoor', 'het is verboden', of een variant daarop. Ook 'ga terug/rot op naar je eigen land' komt veel voor. Voor het overige zijn de deelnemende vrouwen terughoudend om te herhalen wat ze zoal te horen krijgen. Genoemd zijn wel: 'spook', 'monster', 'lelijk', 'ik vind je eng', 'haal dat tafelkleed van je gezicht', 'weg met dat ding', 'theedoek', 'dit is belachelijk, wat is dit voor ideologie', 'terrorist' en 'islamitische hoer'.

'Ik heb de gekste dingen gehoord. Zoals: "God mag weten hoeveel mensen je hebt vermoord" en "taliban", "ninja".'

'Ik merk vaak dat mensen zich bemoeien met mij: "je bent te jong" en "waarom wil je dit?". Als ik zeg dat ik half Nederlands ben, dan schrikken mensen. Ik merk dat als je zelf een vriendelijke toenadering zoekt, mensen ook vaak vriendelijker zijn. Dat moeten we blijven doen.'

'Wat voor mij op nr. 1 staat van dingen die me mijn strot uit komen, is dat constant andere mensen zeggen dat wat je doet niet mag. Dat een moeder tegen haar dochtertje van 10 op straat zegt: "KIJK! Dit mag helemaal niet!". Constant mensen die mij erop wijzen dat dit niet mag, terwijl dat niet zo is.'

Dit zijn ook voor mij de meeste van de gevallen die ik meemaak en dan ook gewoon de hele dag door. Als iemand door rood loopt, roept niemand naar diegene dat dat niet mag...!’

‘Ik was een keer naar mijn zus. Ik kende de weg niet en ik wilde iemand vragen: “Weet u misschien hoe je daar en daar heen moet?”. Die mensen zeiden gewoon: “We helpen je niet”. Een vrouw stormde op mij af en wou me slaan.’

‘Toen ik zwanger was van mijn zoontje duwde iemand me een keer ineens heel hard van achteren en liep door. Hij had me met zijn schouder geduwd op een manier, zo van “wat doe je hier”. Maar hij liep door en zei geen sorry, keek niet om, terwijl ik helemaal de andere kant op schoot door de duw. Mensen kwamen naar me toe omdat ze zagen wat er was gebeurd en ze zeiden “Wat erg dat dit met je is gebeurd” en we eindigden jankend met elkaar op straat.’

‘Een aantal jaar geleden ging een vriendin van mij tanken, en terwijl zij wilde betalen zei de manager in het bijzijn van iedereen: “Oppassen, bomaanslag!”. En we gingen samen naar het bureau om melding te doen, maar mensen zeiden: “Tja, is dit wel discriminatie of niet?”. De ervaring en duidelijke discriminatie wordt gewoon in twijfel getrokken. En ik had het gevoel dat we niet serieus genomen werden, ik heb mijn vertrouwen inmiddels ook verloren.’

‘Ik moest elke dag langs een groep mannen en elke dag kreeg ik opmerkingen van ze. Ik heb toen de wijkagent ingeschakeld en hij ging daar dan staan opletten als ik langsliep. En toen stopte het ook, en ik kreeg excuses.’

Naast verbale agressie maken vrouwen ook dreigend of intimiderend gedrag mee. Zo rapporteren deelnemers dat ze hinderlijk worden achtervolgd op straat, mensen filmpjes van hen maken, of dreigend dichtbij en/of over hen heen gebogen komen staan. Ook zijn vrouwen bespuugd en krijgen ze dingen naar zich toe gegooid en wordt regelmatig een middelvinger naar hen opgestoken. Eén vrouw noemt dat iemand twee honden op haar afstuurde. Bij het oversteken komt het regelmatig voor dat voor het stoplicht wachtende auto’s dreigend extra gas geven. Sommige vrouwen zijn ook uitgescholden door automobilisten en geven aan dat ze daarbij of daarna bijna zijn aangereden. Onder het kopje ‘zorg’ is eerder de ervaring gedeeld van de deelnemer wier dochter werd aangereden door een fietser en daardoor haar been brak.

‘Een man schold mij uit op straat. Hij was niet gediend van mijn weerwoord. Hij stapte toen in zijn auto en reed achteruit hard op me af.’

‘Ik liep op de markt met mijn dochters van toen 3 en 2 jaar oud, ieder aan een hand. Ik was zwanger van mijn derde kind. Een vrouw op een scootmobiel reed welbewust op me af. Ik probeerde haar te ontwijken, maar dat lukte niet helemaal en ze is over de voet van mijn dochter gereden. Daarna stopte ze en schreeuwde ze naar ons “Dit mag allemaal niet meer!” en “Ga maar terug naar je eigen land!”, schold ons uit. Toen heb ik wel teruggeroepen. Niemand heeft ingegrepen, ondanks dat ze zagen dat mijn dochter is aangereden en ze bewust naar ons toe kwam.’

‘Bij een braderie liepen ook mannen met een ehbo/bhv-hesje rond. Toen ik langs liep, zei de een tegen de ander: “Deze moet je doodschieten.” Ik zei meteen hardop: “Pardon, wat zeg je?”, en: “En ik moet mijn lot kunnen toevertrouwen aan jou?!”. Maar hij rende al weg. Zelfs mensen met een vertrouwensfunctie doen hele erge dingen.’

‘Bij het zwembad, waar mijn zoontje zwemles had, liepen twee mannen voorbij. Ze zeiden: “Wij hebben nu recht op burgerarrest”.’

'Een man op een fiets reed op me af alsof hij op me in wilde rijden. Daarna ging hij me uitschelden. Sindsdien ben ik wel voorzichtiger geworden.'

'In een winkelstraat heb ik een keer meegemaakt dat een man in een tijdsspanne van 1,5 uur vier keer telkens ergens vandaan kwam (ik werd dus achtervolgd) om mij uit te schelden en te dwingen mij anders te kleden.'

'In het centrum heeft een vrouw mij fysiek aangevallen. Die vrouw wou mijn niqaab aftrekken van mijn gezicht. Later, na het incident, ik was onderweg naar huis, staan er ineens allemaal agenten om me heen. Ik ben toen meegenomen naar het bureau. Ik heb vijf uur doorgebracht in een politiecel, met mijn twee jonge kinderen. Mijn zoon was destijds 3 jaar en mijn dochter was een baby van 6 maanden oud. De vrouw die mij aanviel heeft aangifte gedaan, haar aanklacht is geseponeerd. Ze vertelde iedere keer wat anders. Maar de schade was al gebeurd voor de kinderen. Mijn zoontje van 3 jaar was heel angstig geworden. Hij werd 's nachts wakker en hij had vragen als: "Mama, gaat de politie ons meenemen?"'

In de supermarkt hebben diverse vrouwen winkelwagentjes tegen zich aan geduwd gekregen, een deelnemer noemt zelfs een situatie waarin een winkelmandje naar haar hoofd is gegooid.

'Ik liep in de supermarkt en een man riep "Dood, dood, dood!" toen hij mij zag. Ik vroeg hem: "Heeft u het tegen mij?". Hij antwoordde: "Ja, daar moet ik aan denken als ik jou zie."

'Ik ben een keer in de [supermarkt] hard van achteren geduwd door een oudere man. Ik was toen zwanger. De man liep door. Ik heb bij mijn zus uitgehuld.'

'Een keer was er een man die het op mij gemunt had in een winkel, maar hij kon mij niks doen, iemand anders kwam namelijk voor me op. Maar toen ging hij in plaats van mij dan maar die andere man duwen. Mijn moeder stond erbij toen dit allemaal gebeurde, zij was in tranen en belde ook de politie. Ze durven vaak tegen vrouwen, maar als er een man bij is, durven ze niet zo. Mijn moeder zei ook tegen die man in de winkel: "Als mijn man erbij was, dan had je dit niet gedaan". Hij zei: "Bel hem maar, ik sla hem helemaal in elkaar". Ik liep door, maar mijn moeder was in paniek. Toen de politie werd gebeld is hij weggerend. Ik kom voor mezelf op, op momenten dat ik inschat dat ik het aankan. Ik ga meestal erop in omdat de meeste vrouwen het niet durven en ik doe dat omdat ik dan zoiets heb van: ze schrikken omdat ze niet verwachten dat ik terugpraat, zodat ze een volgende keer niet een andere vrouw zo aanspreken. Maar soms is het gewoon teveel en negeer ik het.'

'Ik kom niet op heel veel plekken maar als ik ergens heen ga, neem ik altijd iemand mee. Mijn moeder woont in een dorpje en als ik daar naar de supermarkt wil - er is er maar eentje in het dorp - dan smeekt mijn moeder me om alsjeblieft niet naar de supermarkt te gaan. Ik was afgelopen zomer met mijn zus naar de [supermarkt] daar. Ik hoorde iemand in een ander gangpad met een medewerker discussiëren. Die man was boos omdat hij niet de alcohol kon krijgen die hij wilde of zoiets, en ik zei nog tegen mijn zusje: "Als hij mij ziet, gaat hij dat op mij botvieren". En precies zoals ik voorspelde: toen hij me zag, kreeg ik de volle laag. Hij had geen probleem meer met de alcohol niet mee kunnen krijgen, maar met mij. Mijn zus was bang, maar ik zei: "Ga maar, neem mijn dochter mee". Ik heb toen met hem lopen bekvechten en heb het ook gefilmd.'

'Ik winkel tijdens koopavond, het laatste uur, want dan is het rustig. Momenten waarop ik weet dat er minder mensen zijn bijvoorbeeld, en ik stippel mijn route ook van tevoren uit in mijn hoofd, zodat ik snel klaar ben en snel naar huis kan gaan. Dat is allemaal niet normaal. Mijn moeder is ziek, ze kan niet veel stress hebben. En veel mensen vermijden het om met mij ergens heen te gaan. Ze zijn bang dat ze zelf ook worden aangevallen en er zijn mensen die niet kunnen aanhoren wat er tegen mij

wordt gezegd. Mij vader wil het niet horen - ik ben 25, maar voor hem ben ik zijn kleine meisje. Als hij mensen iets tegen me hoort zeggen, wordt hij echt gek en dat raakt te diep.'

'Afgelopen zomer was ik in de [supermarkt]. Een man die zelf zonder shirt naar binnen ging, wat niet mag volgens de regels van de winkel, ging mij lastigvallen. Hij zei onder meer: "Je hebt zeker een kalasnikov bij je."'

'Ik ben wel eens aangesproken door een winkelwagen poetsmedewerker bij de [supermarkt]. Ze zei dat het tegen hun huisregels ingaat, gezichtsbedekking, en ze begon een soort van discussie met mij. Uiteindelijk ben ik wel naar binnen gegaan. Achteraf, toen ik thuis was, heb ik de winkel opgebeld en gesproken met de filiaal manager. Die vond het heel jammer dat dit was gebeurd en bood zijn excuses aan. Hij zei dat ik van harte welkom ben, met of zonder gezichtsbedekking.'

'Een keer had ik een voorval bij het winkelcentrum hier bij mij, waar ik nu niet meer kom. Ik werd achtervolgd door twee mannen. Ze liepen achter mij aan en hebben mij de hele tijd uitgescholden, mij bedreigd mijn sluiert af te trekken. En ze zeiden dingen als: "ga terug naar jouw land." En ze zeiden ook tegen mijn kinderen: "koppen dicht!", omdat mijn kinderen op hen reageerden. Later vertelde ik een keer aan mijn kinderen dat we naar de winkel zouden gaan. Toen zei mijn zoon: "Mama, ik ga wel", ik zei: "Nee, we gaan met z'n allen". Hij zei: "Nee, beter niet". Ik vroeg hem toen waarom en toen werd hij emotioneel en zei hij: "Straks zijn die mannen daar weer en dan kom je nooit meer terug. En dadelijk gaan ze mama pijn doen. Ik ben een sterke jongen en ik kom snel naar mama terug, oké?". Hij is heel beschermend naar mij toe. Hij heeft heel erg het gevoel van ik moet groot en sterk zijn. Hij is nog maar 7 jaar.'

'Ik had in de apotheek netjes een kaartje getrokken maar ik zag dat de mevrouw aan de balie al met een collega aan het overleggen was en zei: "Ik ga haar niet helpen". Maar toevallig kwam ik wel bij haar aan de beurt. Ze was heel vriendelijk tegen mensen, dat was haar manier van werken, maar toen ik kwam, deed ze chagrijnig en deed ze alsof ze me niet verstond. Ik bedoel, je kan mij niet wijsmaken dat ik niet goed Nederlands spreek, ik ben heel goed verstaanbaar, maar toch deed zij alsof ze me niet verstond. Op gegeven moment riep ze zelfs heel hard mijn persoonlijke gegevens op, terwijl iedereen dat kon horen. Zogenaamd zodat ik haar kan verstaan. Ik vond het zo heftig dat mijn privacy op deze manier werd geschonden.'

'Een andere gebeurtenis heeft zich afgespeeld in de [warenhuis]. Een oudere mevrouw ging voor me staan en heel boos naar me kijken. Ik heb zo iets van: oudere mensen laat ik maar gaan. Ze zijn oud en ik neem dan vaak een stapje terug, in ieder geval zo ben ik. Die mevrouw keek me heel boos aan, ik werd er ongemakkelijk van, maar ze bleef maar staan. Toen zei ze tegen mijn vriendin: "Ik vind dat zo eng!". Ik dacht, ja, niet op ingaan ik heb hier geen energie voor, maar ze bleef maar dingen zeggen. Mijn vriendin zei op een gegeven moment: "Dit is mijn vriendin en ze is net als ik, ook gewoon oké". Die mevrouw bleef zeggen "Nee, dit is heel eng.", etc., en het was een vrouw met van die pareloorbelletjes en haar kapsel heel mooi, ik had dit niet van haar verwacht. Op een gegeven moment wilde ik die vrouw gewoon uitleggen waarom ik niet raar was. Ik ben gewoon zo en dat is een van de beste dingen die je kunt doen, begrip creëren. Ik liet toen een foto van mezelf zien. En ze zei ineens "O, je bent zo mooi, ik zie altijd zo slechte video's over vrouwen in niqaab.". En toen begon ze te huilen en wilde me omhelzen, dus we deden dat gewoon. We gingen toen knuffelen en ze zei sorry. Die vrouw ziet dingen op tv, die vrouw wordt helemaal gehersenspoeld. Er wordt een beeld gemaakt over ons en ook bij deze mevrouw heeft dat dus echt invloed gehad op hoe ze mij benaderde.'

'Ik ben een keer in een brillenwinkel geweest, waarbij een medewerker wachtte op het moment dat mijn man even wegliep naar buiten en toen kwam hij mij aanspreken en vertellen dat ik daar niet hoorde en weg moest. Gelukkig heeft een medewerkster het toen voor mij opgenomen. Ik heb op een

beleefde manier het gesprek met hem gevoerd. En hem duidelijk gemaakt dat ik nog beter communiceer dan hij, aangezien zijn woorden niet voor herhaling vatbaar waren.'

'Wat mij een keer overkomen is en wat mij is bijgebleven was een dag in de [warenhuis]. Een vrouw was samen met haar man, die mevrouw kwam heel dichtbij. Ze zei dingen als: "dat ding moet zeker van jouw man" en "doe dat soort dingen in jouw eigen land". Eerst was ik helemaal in shock, ik liep door. Maar ze bleef maar roepen. Dus ik dacht: weet je, ik loop terug en ik ga het gesprek aan. Vervolgens zei ik tegen die mevrouw: "U bent blijkaar heel boos. Maar dit moet niet van mijn man, want ik heb geen man, dus dat is niet de reden. Ik wil dit zelf. Ik snap dat je het vervelend vindt maar voor mij is het ook vervelend dat er midden in de winkel tegen mij geschreeuwd wordt. Dus stop ermee". Haar man zei ook tegen haar dat ze moest ophouden. Maar ze ging nog steeds door. Ze was zo boos op mij. Ze was zo woedend. Zo woest. Je kent me geen eens! Het is zo eng, super eng.'

'Na het AD-artikel over het burgerarrest ben ik een week niet buiten de deur geweest. Mijn kleine broertje begon net met lezen en ik wilde boeken voor hem kopen en naar hem sturen. Ik kwam binnen bij de [winkel] en groette heel vrolijk met "Hallo!". Ik weet de precieze woorden van de reactie niet meer, maar ze zeiden wel heel duidelijk "Ik wil jou niet in mijn winkel". Ik vroeg of ik er een boek op de post kon doen. De vrouw zei heel hard "Nee, dat kan niet". Ik vroeg waarom niet. Daarop zei de man dat ze pas waren overvallen en dat ik hem deed denken aan de overvaller. Dus een moeder met een baby in een kinderwagen die een boekje op de post wil doen doet denken aan een overvaller? Mijn dochtertje lachte zo lief naar die mensen, terwijl ze haar moeder zo benaderen en dat doet me gewoon pijn. Ik wist niet wat ik moest doen, dus ik liep maar weg en appte mijn man wat er was gebeurd. Hij belde me meteen, waarop ik in tranen uitbarstte. Mijn man is toen naar de winkel gegaan en heeft de medewerkers geconfronteerd met het gebeurde. Andere klanten in de winkel bemoeiden zich ermee en stonden aan de kant van mijn man.'

Deelnemers beschrijven verschillende situaties in overige winkels waar discussie ontstaat over de gezichtsbedekking ten opzichte van de mondkapjesplicht.

'Ik werd in [een kledingwinkel] aangesproken op mijn gezichtsbedekking. Ik heb toen met het management gesproken, die in feite zeiden dat ik beter bedekt was dan zij, dus dat het in orde was. Toch werd een volgende keer mij weer de weg versperd door twee man. Ik vroeg weer de manager te spreken, maar het was dit keer een andere en die weigerde dat. Ze dreigden de politie te bellen en toen ben ik maar weggegaan. Een volgende keer ben ik naar een filiaal van [de kledingwinkel] in [een andere stad] gegaan. Daar heb ik navraag gedaan bij de manager en die gaf me aan dat de weigering niet paste in het beleid van [de kledingwinkel].'

'Door berichten op sociale media dacht ik dat mijn nikaab voldoet aan de voorschriften voor een mondkapje, dus ik ging er zo mee naar de [kledingwinkel]. Bij de ingang kon ik gewoon doorlopen, maar terwijl ik naar kleren aan het kijken was, kwam een beveiligiger naar me toe en vroeg of ik een mondkapje droeg. Ik antwoordde van niet, maar dat de nikaab voldoet aan de eisen van een zelf gemaakt mondkapje. In de speaker werd ook de hele tijd omgeroepen dat het neus, mond en kin moet bedekken. Maar volgens de winkel mochten ze zelf bepalen hoe een mondkapje eruit ziet en dit paste daar volgens hen niet in. Ik zei dat ik het vreemd vond dat ze me wel de winkel in lieten en daarna alsnog erop aan spraken. Hij zei dat hij een melding over mij had gekregen. Toen ik de winkel verliet, zag ik daar een meisje (medewerker) naar me kijken. Ik vermoedde dat zij de melding had gedaan en heb haar gevraagd of dat zo was. Ze begon zich meteen te verontschuldigen en zei dat ze niet wist wat ze moest doen toen wij binnenkwamen. Ik heb haar gezegd dat ze dit een volgende keer beter bij de deur kan zeggen, omdat het vervelend is om zo uit de winkel te worden geplukt. Toen ben ik weggegaan. Later kwam ik twee agenten tegen en heb ik gevraagd hoe het nu zit en of de winkel dit mocht doen, eigen richtlijnen opstellen. Zij zeiden van niet. Toen ik later weer een keer naar die winkel ging, ben ik niet aangesproken. Toen ben ik zelf naar de beveiliging gegaan en vertelde hem

over de vorige keer. Deze beveiliging gaf aan dat hij ons zag binnenkomen maar geen zin had in een confrontatie, maar dat de beveiliging van de andere keer wel gelijk had over de richtlijnen van de [kledingwinkel]. Het is heel verwarrend en vervelend als winkels zo hun eigen beleid mogen maken.'

4. Strategieën en effecten

In dit hoofdstuk worden de gedeelde ervaringen van de deelnemers geanalyseerd op impact. Ten eerste wordt stilgestaan bij de manieren waarop deelnemers zelf omgaan met de ervaren situaties en effecten. Vervolgens wordt een aantal algemene effecten op hoofdlijnen beschreven. In de derde paragraaf wordt stilgestaan bij het verschil tussen de situatie voor en na de invoering van de wet gedeeltelijk verbod gezichtsbedekkende kleding en de impact van de COVID-19 pandemie op de situatie. In paragraaf 4.4 worden tot slot de vragen weergegeven die de deelnemende vrouwen tijdens de gespreksbijeenkomsten aan de aanwezige ambtenaren hebben gesteld.

4.1 Strategieën

Deelnemers gaan op diverse manieren om met het verbod en de ervaren effecten. Deze strategieën verschillen per persoon, maar ook per situatie. Dit betekent dat deelnemers aangeven afhankelijk van de (inschatting van de) situatie op het ene moment voor een andere strategie te kiezen dan het andere moment. Zo geven veel vrouwen aan dat de situatie met kinderen anders is dan zonder kinderen, omdat ze dan omwille van hun kinderen bijvoorbeeld niet reageren op opmerkingen, niet de confrontatie aangaan. Onderstaande strategieën zijn door deelnemers genoemd.

1. Vermijden

Veel vrouwen geven aan situaties waar het verbod geldt en/of waar men vreest voor nare confrontaties, te vermijden. Dat betekent voor sommigen van hen dat ze nog nauwelijks buiten komen, in ieder geval niet alleen. Andere vrouwen geven juist aan 'ik wil het niet mijn leven laten bepalen' en dat ze gewoon daar heen gaan waar ze willen. Hoewel dat niet altijd 'gewoon' gaat, aangezien het vaak (zo niet altijd) tot confrontaties leidt. Het betekent dat sommige vrouwen ook zorg mijden. Wat dit betreft geven de meeste vrouwen aan dat als ze zorg nodig hebben, ze desnoods de niqaab afdoen, omdat gezondheid ook uit religieus perspectief voorrang heeft. Maar men vindt dat wel uitermate pijnlijk.

2. 'Vooronderzoek'

Veel vrouwen noemen dat ze, aangaande de vier sectoren waar het verbod geldt, heel precies voordat ze ergens heen moeten uitzoeken of de betreffende instelling/voorziening het verbod hanteert. Vaak weten ze dat zelfs preciezer dan sommige medewerkers van deze instellingen, wat kan leiden tot discussies. Zo zoekt men bijvoorbeeld bij zorg of voor het openbaar vervoer juist die voorzieningen uit die expliciet hebben aangegeven niet te zullen handhaven.

3. 'Proberen'

Wanneer niet heel duidelijk is of een bepaalde voorziening het verbod handhaaft (dit kan bijvoorbeeld door ervaringen van andere vrouwen niet duidelijk zijn), kiest men er vaak voor te 'proberen' toegang te krijgen met niqaab. Wanneer men er dan op aangesproken wordt, doet men de niqaab alsnog af of identificeert men zich in ieder geval. Overigens is het goed hierbij nog op te merken dat de vrouwen het in het algemeen heel goed begrijpen wanneer ze dan worden aangesproken en niet, zoals sommigen het noemen, 'een rebel willen zijn' en de discussie met de betreffende functionaris willen aangaan. Ze begrijpen dat deze ook maar de regels c.q. hetgeen hun gevraagd wordt uitvoeren. Men neemt echter wel aanstoot aan de manier waarop dat gebeurt, bijvoorbeeld op intimiderende en/of onbeschofte wijze. Bejegening speelt dan ook een belangrijke rol in de ervaringen die vrouwen delen.

4. Voorzorgsmaatregelen

Ten behoeve van (een gevoel van) veiligheid organiseren nemen veel vrouwen voorzorgsmaatregelen wanneer ze ergens heen gaan. Een veel genoemde voorzorgsmaatregel is niet alleen de deur uitgaan, maar altijd samen met iemand anders, zoals echtgenoot, een vriendin, een ouder of een ander familielid. Dit is echter niet altijd even makkelijk omdat, zoals in hoofdstuk 3 naar voren kwam, deze

naasten het vaak ook erg zwaar vinden om de confrontaties mee te maken. Andere genoemde voorzorgsmaatregelen zijn regelmatig achterom kijken en/of in spiegels en winkelruiten naar de weerspiegeling kijken naar wat er achter hen gebeurt, bij het gebruiken van een trap in de openbare ruimte altijd de reling goed vasthouden (zodat men er niet zomaar af geduwd kan worden), uit voorzorg filmen (of doen alsof) met de mobiele telefoon, een sleutelbos altijd vasthouden in de (jas)zak (als verdedigingsmiddel indien noodzakelijk) en een pepperspray bij zich dragen.

5. *Filteren of negeren*

Zoals al benoemd, noemen alle deelnemers dat zij eigenlijk iedere keer als ze de deur uitgaan, te maken krijgen met meer of minder ernstige confrontaties. Ze geven allemaal aan dat het zo vaak voorkomt, dat het voor hen bijna 'normaal' is geworden en ze het soms al niet eens meer horen. Soms is het eerder een familielid of vriendin die erbij is die het opvalt wat er zoal gezegd en gedaan wordt jegens de vrouwen met niqaab. Vrouwen kiezen er ook regelmatig voor om de opmerkingen en acties te negeren. Sommigen doen dat structureel, omdat ze niet de energie kunnen of willen opbrengen om er steeds op te reageren of omdat ze vrezen dat de situatie er verder door zal escaleren. Dat laatste, niet reageren uit angst voor escalatie, komt ook situationeel voor, dat wil zeggen: dat sommige vrouwen daar soms voor kiezen, terwijl ze in andere situaties wel reageren. Daarvoor maken ze een inschatting van de situatie en van de personen die hen vijandig bejegenen. Ook maakt hierbij voor hen verschil met wie ze op dat moment samen zijn. Met name de aanwezigheid van kinderen is voor veel vrouwen de belangrijkste reden om niet te reageren en indien mogelijk door/weg te lopen, om escalatie te voorkomen.

6. *Confrontatie aangaan*

Een groot deel van de deelnemers noemt echter ook juist bewust de confrontatie aan te gaan wanneer hun iets wordt toegeroepen, ze worden uitgescholden, enzovoorts. Vaak zeggen ze daarbij dat ze het niet zozeer voor zichzelf doen, maar ook voor andere vrouwen, vanuit het idee: als niemand er ooit iets van zegt, voelen deze mensen nog meer een vrijbrief om zich ook bij anderen zo te gedragen. De meeste vrouwen letten daarbij wel op de situatie (zoals bij het vorige punt beschreven wordt er een bewuste inschatting van de situatie gemaakt alvorens te kiezen of men het negeert of de confrontatie aangaat). Veel deelnemers noemen hierbij ook dat ze het als een verantwoordelijkheid zien toch te blijven te proberen uitleg te geven en begrip te creëren. Vanuit dat oogpunt probeert men in het algemeen dan ook rustig, beleefd, maar wel assertief te reageren. Allen geven aan dat alleen al het feit dat ze Nederlands spreken bij veel mensen een soort schrikreactie veroorzaakt en ze dan al 'afdruipen', soms nog met een gemompeld 'sorry'. Soms leidt het wel tot verdere discussie. Met name in situaties waarin ook hun kinderen slachtoffer worden van uitschelden of zelfs fysiek geweld (zoals in situaties beschreven in hoofdstuk 3), lukt het de vrouwen niet altijd om rustig te blijven. Overigens leidt de confrontatie aangaan soms ook tot mooie conclusies, zoals een excuus, een goed gesprek of zelfs een knuffel (zie ook hoofdstuk 3). De deelnemers noemden ook situaties waarin omstanders het voor hen opnamen.

7. *Melden*

De meeste vrouwen melden incidenten niet bij politie, adv's of andere instellingen. De meest genoemde reden daarvoor is dat het zo vaak voorkomt, dat ze dan wel aan de gang kunnen blijven. Of men kiest ervoor alleen 'echt ernstige' incidenten (zoals fysiek geweld, intimidatie door functionarissen) te melden. De tweede veel genoemde reden is dat men weinig vertrouwen heeft in het nut van melden. Men denkt niet dat het serieus genomen wordt en/of dat er weinig aan gedaan kan worden. Wanneer men wel heeft gemeld, wordt dat ten eerste vaak op bepaalde fora op sociale media gedaan. Dit betreft dus geen formele meldingen, maar het gaat vooral om het delen van ervaringen. Bijvoorbeeld bij de werkgroep 'Blijf van mijn niqaab af'. Als tweede wordt het Meldpunt Islamofobie genoemd. Een enkeling heeft wel eens bij een antidiscriminatievoorziening (adv) gemeld, maar dit is al veel minder bekend. Slechts één van de deelnemers noemt een ervaring van melding doen bij de politie (zie hoofdstuk 3: ervaring bij een tankstation met een vriendin), wat toen naar hun

gevoel niet serieus werd genomen. Ook is er een deelnemer die bij overlast van een groep mannen op straat de wijkagent heeft betrokken, die heeft gezorgd voor oplossing van de situatie. De meeste deelnemers geven aan dat zij weinig er vertrouwen in hebben dat zo'n melding bij de politie, die ook als deel van de overheid wordt gezien, serieus genomen zal worden. Daar komt bij dat ze formeel niet met niqaab bij een politiebureau naar binnen kunnen gaan. Een specifieke reden om niet formeel te melden die wordt genoemd, is angst dat het in geval van echtscheiding (een aantal deelnemers is zelf gescheiden of kent vrouwen die in een echtscheidingsproces zitten) tegen hen zal worden gebruikt, als 'bewijs' dat zij hun kinderen zo in gevaar brengen.

8. Overwegen te migreren

Twee deelnemers geven aan serieus te overwegen te emigreren naar een ander land, vanwege de impact van het verbod op hun leven, maar ook vanwege de angst voor verdere maatregelen die het moslims in Nederland moeilijk zullen maken.

9. Afdoen niqaab

Vrouwen doen ook wel uit 'voorzorg' de niqaab af bij voorzieningen waar het verbod geldt. Zelfs als bekend is dat het daar niet gehandhaafd wordt, doet men het toch soms, uit angst anders niet gelijk behandeld te worden. Vooral in de zorg en bij gerechtelijke instanties maakt men zich daar zorgen over. Zoals in hoofdstuk 2 is genoemd, was er ook een aantal deelnemers dat de niqaab had gedragen, maar inmiddels had afgedaan. Daarbij speelden per persoon verschillende overwegingen een rol. Het gedeeltelijk verbod en de ervaren effecten daarvan of soms ook de voorziene effecten ervan was zeker een van de overwegingen. Alleenstaande moeders noemen als reden dat het bijna niet mogelijk is om met niqaab alles alleen te regelen. Andere vrouwen noemen dat het veel discussie thuis geeft vanwege de zorg van hun echtgenoot of familie over hun veiligheid en/of van kinderen. Zonder uitzondering geven zij aan dat het afdoen van de niqaab voor hen een uitermate moeilijke beslissing was, die een grote, emotionele impact heeft. Ze geven aan dat het moeilijk te omschrijven is wat dat betekent, maar onder meer zijn genoemd 'heel pijnlijk' en 'heel rot'. De meeste deelnemers die de niqaab nog steeds dragen, geven aan vanwege de wet wel eens nagedacht te hebben over het afdoen, maar dat dat ook voor hen een vreselijke keuze is. In de woorden van een deelnemer: *'Ik voel me al naakt als ik de niqaab voor een mondkapje moet inruilen. Een derde van mijn leven heb ik het gedragen. Hoe nu verder? Het lijkt alsof ik mijn kompas kwijt ben. Ik weet niet eens hoe ik verder moet gaan. Het is een onderdeel van mijn identiteit, een stukje van wie ik ben.'*

4.2 Effecten

De impact op de levens van moslimvrouwen met gezichtsbedekking die uit de inventarisatie naar voren komt, is in een aantal hoofdlijnen samen te vatten. Uiteraard zijn er individuele verschillen in wat vrouwen ervaren en hoe 'zwaar' ze diverse aspecten ervaren. Dit kan samenhangen met persoonlijke situatie, persoonlijkheid en ook bijvoorbeeld woonplaats (er worden verschillen in sfeer tussen steden en wijken ervaren, hoewel de ervaringen uiteenlopen). Onderstaande aspecten komen als rode draad uit alle ervaringen naar voren.

1. Onduidelijkheid

De deelnemers beschrijven dat de wet in de praktijk tot veel onduidelijkheid leidt: deels bij hen zelf, maar meer nog bij anderen. De vrouwen zijn zelf in het algemeen goed op de hoogte van op welke plaatsen het verbod geldt. Dat is bij functionarissen en het brede publiek echter niet altijd het geval en zo leidt dit tot onduidelijke situaties en confrontaties. Dit nog naast maatschappelijke discussies over al dan niet handhaven en in welke situaties (bijvoorbeeld in zorginstellingen: er geldt een verbod, maar in acute situaties wordt in beginsel altijd hulp verleend). De mondkapjesplicht die i.v.m. de maatregelen ter bestrijding van COVID-19 is ingevoerd (per 1 juni 2020 in het openbaar vervoer, per 1 december 2020 in alle publieke binnenruimtes) vergroot de onduidelijkheid, omdat er discussies zijn ontstaan over of de niqaab valt binnen de richtlijnen van deze verplichting. Hiervan

worden diverse interpretaties gegeven. Een heel specifiek voorbeeld van onduidelijkheid is ontstaan rond de nu veel gebruikte videomeetings. Sommige vrouwen werden in videomeeting met een instelling waar wettelijk het verbod geldt (bijvoorbeeld een overheids- of onderwijsinstelling) erop gewezen dat ze de niqaab moesten verwijderen. Dit stemt niet overeen met de daadwerkelijke regelgeving.

Wat betreft functionarissen kan een onderscheid gemaakt worden tussen functionarissen in instellingen waar het verbod formeel geldt en in instellingen of ruimtes waar dit niet geldt. Wanneer vrouwen worden aangesproken in sectoren waar het verbod geldt, is men in het algemeen bereid zich te conformeren aan de regels. In zulke gevallen is het meer de bejegening, die vaak als onbeschoft, vijandig of zelfs intimiderend wordt ervaren, die voor de vrouwen grote impact heeft. Maar ook in winkels, waar dus geen verbod geldt, worden vrouwen bijvoorbeeld door bewakers of ander winkelpersoneel aangesproken. Sommige van deze functionarissen verkeren in de overtuiging dat het ook daar niet is toegestaan. Datzelfde geldt voor het brede publiek, op straat of in winkels of bijvoorbeeld in buurthuizen – het idee dat het dragen van gezichtsbedekking overal verboden is, leeft breed. Een veel gehoorde opmerking van willekeurige voorbijgangers is ‘dat mag niet, hoor’.

Deze onduidelijkheid leidt tot verwarring, ongemak en discussies. Ook ervaren vrouwen dat ze zijn overgeleverd aan willekeur: in de praktijk hangt het af van de persoonlijke opvatting van een functionaris hoe ermee wordt omgegaan. Naast functionarissen voelen medeburgers de vrijheid om vrouwen aan te spreken op iets waarvan men overtuigd is dat het een overtreding van de wet is en soms gebeurt dit zelfs op dreigende en intimiderende wijze.

2. Verlies aan spontaniteit

Voor vrouwen met niqaab is er niet zoiets als ‘spontaan’ iets doen: iedere stap buiten de deur wordt van alle kanten bekeken en overwogen. Niet omdat men zelf niet de deur uit wil, maar vanwege de ervaren bejegening en problemen in de buitenwereld. Wanneer zij ergens heen willen of moeten, wordt eerst uitgebreid afgewogen of het wel echt nodig is, hoe ze daar kunnen komen, of een andere plaats (bijvoorbeeld een andere speelplaats of ander winkelcentrum) niet beter zou zijn op basis van eerder opgedane ervaringen, of er iemand mee kan of moet, etcetera.

3. Verlies aan vertrouwen

De hiervoor genoemde ervaren willekeur en vijandige bejegening leidt bij de vrouwen tot een verlies aan vertrouwen in (bepaalde) instellingen en beroepsgroepen. Zo hebben diverse vrouwen ervaringen gedeeld van vijandige bejegening door werknemers van zorginstellingen. Naar eigen zeggen tast dit hun vertrouwen aan in medisch personeel: ‘Moet ik mijn leven straks misschien in de handen leggen van iemand die mij zo bejegent?’. Een deelnemer vertelde ook over de vrees dat ze geen eerlijke behandeling van een rechter zou krijgen in een echtscheidingszaak, omdat bekend was dat zij de niqaab droeg. Diverse deelnemers noemen ook dat zij geen melding doen van intimidatie, bedreiging of geweld omdat ze denken dat ze toch niet serieus zullen worden genomen. Een specifieke invalshoek bij dit punt is de situatie van (v)echtscheiding. Een aantal vrouwen heeft een echtscheiding achter de rug en heeft daarbij meegemaakt dat in discussie/strijd om de voogdij als argument naar voren werd gebracht dat zij ‘de kinderen in gevaar brachten’ omdat ze de niqaab dragen.

4. Gevoel van onveiligheid voor zichzelf

Een zeer vaak genoemd gevolg is dat vrouwen zich niet langer veilig voelen in de samenleving. Velen van hen beschrijven dat ze, met name net na de invoering van de wet, zeer angstig waren en weken niet de deur uit zijn geweest. In dit verband wordt ook vaak de media-uiting uit die tijd genoemd waarin opgeroepen werd tot burgerarrest. Maar ook daarna zijn vrouwen nog altijd op hun hoede. Sommigen beschrijven hoe ze op straat regelmatig over hun schouder kijken om te zien wat er achter hen gebeurt, of in de weerspiegeling van de winkelruit met hetzelfde doel. Een deelnemer vertelde:

‘Als ik buiten een trap af ga, houd ik me altijd vast aan de reling, zodat iemand me niet zomaar eraf kan duwen’. En diverse deelnemers noemden dat ze buiten altijd hun sleutelbos in hun zak vasthouden om zich, indien nodig, mee te kunnen verdedigen.

5. Gevoel van onveiligheid voor kinderen en anderen

Veel van de deelnemers hebben jonge kinderen en velen van hen noemen dat ze het gevoel van onveiligheid voor zichzelf wel aan kunnen, maar het heel zwaar vinden wanneer ze eenmaal kinderen hebben. Een deelnemer zei: ‘Mensen houden zich echt niet in als er kinderen bij zijn’. Overigens geldt dit ook voor andere familieleden of vrienden, bijvoorbeeld ouders, die het heel zwaar vinden om mee te maken hoe hun dochter in het openbaar wordt bejegend. Sommige familieleden kiezen er daarom voor niet langer in het openbaar te komen met hun familielid met niqaab. Maar in het geval van kleine kinderen geldt een nog groter gevoel van kwetsbaarheid en een behoefte aan bescherming.

6. Isolement en afhankelijkheid

De voorgaande aspecten leiden ertoe dat veel vrouwen ‘kiezen’ (door de situatie gedwongen) voor het vermijden van situaties waarin zij willekeur, een gebrek aan vertrouwen en onveiligheid ervaren. Zij geven duidelijk aan dat dit niet hun wens is: zij willen juist deelnemen aan de samenleving. Door de ervaren effecten komen zij echter op steeds minder plaatsen en/of gaan ze in ieder geval niet alleen naar buiten. Dit niet zelden op aandringen van gezins- of familieleden, die zich grote zorgen maken over de veiligheid, vooral als een vrouw alleen is. Ook zijn er situaties waar de vrouwen actief worden geweerd, zoals de in hoofdstuk 3 beschreven situatie, waar er door aanwezig zijn over gestemd is dat een vrouw met niqaab niet meer welkom was. Al met al leidt dit ertoe dat de wereld van de vrouwen steeds kleiner wordt en zij een steeds geïsoleerder bestaan leiden. Voor het regelen van allerlei zaken worden zij daardoor steeds afhankelijker van mensen in hun directe omgeving, zoals hun echtgenoot of andere familieleden.

7. Niet gewenst voelen in eigen land

De wet, de discussie er omheen en de impact die de vrouwen ervaren, leiden ertoe dat velen zich niet gewenst voelen in Nederland. Sommige vrouwen spreken er ook van dat ze zich altijd vrij hebben gevoeld, maar zich nu door de wet onderdrukt voelen, of dat ze altijd het gevoel hebben gehad dat ze zichzelf konden zijn hier, maar met de invoering van de wet niet meer.

8. Depressieve gevoelens

Sommige deelnemers spreken over depressieve gevoelens ten gevolge van ervaren isolement, vijandigheid en onveiligheid.

9. Polarisatie

Buiten de impact die de deelnemers noemen die betrekking op henzelf en/of hun gezin heeft, spreken zij ook over ervaren maatschappelijke gevolgen. De vrouwen zeggen dat de wetgeving juist tot polarisatie heeft geleid, omdat de verhoudingen ermee zijn verhard. Dat uit zich in het algemeen in de vijandige bejegening die zij ervaren in allerlei situaties. In het bijzonder noemen enkele vrouwen ook situaties waarin zij zelf ervoor kozen een geroepen belediging/bedreiging te negeren, maar omstanders er dan wel op reageerden en er zo tussen omstanders ruzie ontstond.

4.3 Voor en na

Voor en na invoering van de wet

Het overgrote deel van de in deze rapportage beschreven situaties had plaats na invoering van de wet. Er is natuurlijk feitelijk een verschil in de situatie voor en na invoering van de wet omdat het dragen van de niqaab niet meer is toegestaan op bepaalde plaatsen/in bepaalde voorzieningen. Toch noemen deelnemers, gevraagd naar ervaren verschillen voor en na de invoering, dat verschil niet als eerste. Het meest genoemd is de ervaren situatie in de publieke ruimte, waar het verbod niet geldt.

Hoewel deelnemers aangeven ook wel voor de invoering van de wet incidenten te hebben gemaakt, ziet men een duidelijke toename in frequentie én intensiteit van vijandige bejegening. Vooral dames die de niqaab al geruime tijd dragen (5 jaar of langer), geven aan dat ze een geleidelijke verslechtering hebben ervaren. Ook de maatschappelijke en politieke discussies in de aanloop naar de invoering van de wet leidden in hun perceptie al tot verslechtering. Veel mensen krijgen de discussie wel mee, maar weten niet precies of er al een wet was en, nu die er is, wat die precies inhoudt, getuige de beschreven reacties in de publieke ruimte. Veel genoemd in relatie hiertoe wordt ook het artikel in het AD, rond de datum van invoering van de wet, waarin de mogelijkheid tot burgerarrest naar voren werd gebracht. Veel dames hebben dat als een kantelpunt ervaren qua grimmigheid in de sfeer in de samenleving.

Overigens zijn er ook dames die ervaringen van vijandige bejegening hebben van voor zij de niqaab droegen en nog alleen de hoofddoek (al dan niet de groot gedragen versie, ook wel chimaar genoemd). Dit komt ook in andere onderzoeken naar voren. Deze inventarisatie is daar echter niet op toegespitst en dus is dit in de beschrijving en analyse in beginsel buiten beschouwing gelaten.

Voor en na COVID-19

De COVID-19 pandemie en de genomen maatregelen om deze te bestrijden hebben voor iedereen in Nederland grote gevolgen. In het kader van de onderhavige inventarisatie is met name het aanvankelijke dringende advies en later het gebod tot het dragen van een mondkapje in publieke binnenruimtes relevant⁴. Zoals ook wel in de in hoofdstuk 3 beschreven situaties naar voren komt, leidt dit vooral tot veel extra onduidelijkheid voor vrouwen met niqaab. Het is niet duidelijk of een niqaab nu formeel voldoet aan de voorschriften voor een mondkapje (het bedekt ook neus, mond en kin). Sommige vrouwen kiezen er door ervaring voor om onder de niqaab nog een mondkapje te dragen, maar dat wordt ook niet altijd goedgekeurd in bijvoorbeeld winkels. Of een eigen gemaakt mondkapje in zwarte kleur, in combinatie met een zwarte hoofddoek, wordt niet goedgekeurd omdat het teveel op een boerka zou lijken. Het meest genoemd is dan ook toegenomen onduidelijkheid en ervaren willekeur.

Aan de andere kant worden ook wel positieve kanten genoemd: waar men geen niqaab mag dragen, kan men zich toch enigszins bedekken met een mondkapje (hoewel dit, zoals eerder aangestipt, niet op dezelfde manier wordt ervaren door de vrouwen) en soms krijgt men zelfs positieve opmerkingen van omstanders in de trant van 'jij bent tenminste goed bedekt!'.

De situatie roept bij de vrouwen vooral sterk (nog sterker dan voorheen) de vraag naar het nut van de wet op. Als redenen werden daarvoor immers vooral veiligheid en communicatie ('sociale veiligheid') genoemd, maar nu blijkt dat een groot deel samenleving prima met gezichtsbedekking kan functioneren, roept dat bij hen de vraag op waarom deze wet toch nog steeds gehanteerd wordt en hoe een verbod op gezichtsbedekking naast een gebod op gezichtsbedekking kan bestaan. Dit is een van de vragen die zij aan de aanwezige ambtenaren hebben gesteld. Deze en de overige vragen worden in de volgende paragraaf op een rijtje gezet.

4.4 Vragen

Zoals eerder genoemd, was er ook de gelegenheid voor deelnemers om de bij de gespreksbijeenkomst aanwezige ambtenaren vragen te stellen. De volgende vragen werden door deelnemers naar voren gebracht:

1. Wat is het doel van de wet?
2. Voor welk probleem is dit verbod een oplossing, wat is het nut ervan?

⁴ In het openbaar vervoer gold de verplichting al vanaf 1 juni 2020, in overige publieke binnenruimtes vanaf 1 december 2021.

3. Het verbod is in algemene termen geformuleerd, maar van begin af was het duidelijk dat het eigenlijk alleen om niqaabdraagsters gaat. Maken jullie je geen zorgen dat dit de weg vrijmaakt voor meer discriminerende wetgeving?
4. Hoe kunnen we het gezichtsbedekkingsverbod met de gezichtsbedekkingsplicht rijmen, en: waar kan ik dit terugvinden?
5. Als hoofdargumenten voor de wet werden 'veiligheid' en 'communicatie' genoemd. Nu we allemaal een mondkapje op moeten op bepaalde plaatsen, is toch duidelijk dat de veiligheid en de communicatie niet in het geding zijn?
6. Voldoet de niqaab aan de richtlijnen voor een mondkapje? Het bedekt ook neus, mond en kin. Waar kunnen we dit terugvinden?
7. Als we zo luisteren naar deze verhalen en nadenken over wat voor stempel dit op het leven van de niqaabdragende vrouw drukt, is Nederland dan nou echt een veiliger land geworden door dit verbod? Is de vrouw nu vrijer of wordt zij juist geïsoleerd?
8. Is gezichtsbedekking ook verboden bij online contact met een instelling uit een van de vier sectoren waar het verbod geldt? En waar kan ik dit terugvinden?
9. Wanneer wordt de wet geëvalueerd? Wordt de informatie uit deze gesprekken bij de evaluatie betrokken?

5. Tot slot

Terugkijkend naar de bij aanvang van de inventarisatie geformuleerde hoofdvragen, kunnen deze op basis van de beschreven uitkomsten als volgt beantwoord worden:

1. *Ervaren deze vrouwen verschillen in hun dagelijks leven sinds de invoering van de wet ten opzichte van de periode daarvoor?*
> Ja. Hoewel vrouwen ook ervaringen van vijandige bejegening (en erger) hebben voor de invoering van de wet, ervaren zij duidelijk een toename in frequentie en in heftigheid hiervan in de publieke ruimte sinds de invoering van de wet. Zelf geven ze als verklaring dat mensen het gevoel hebben de wet achter zich te hebben (wat de facto niet klopt). Dit effect wordt genoemd vóór het verschil in regels in de vier sectoren waar het verbod feitelijk geldt. Maar de uitvoering van de wet in die vier sectoren heeft ook impact op het dagelijks leven van de vrouwen. Alles bij elkaar heeft de wet invloed op onder meer ervaren bewegingsvrijheid, zelfredzaamheid, veiligheid en vertrouwen van de vrouwen. Gesteld kan worden dat deze vrouwen daarmee niet dezelfde kansen als andere burgers hebben op het gebied van onderwijs, arbeidsmarkt en maatschappelijke participatie in brede zin.
2. *Zo ja, hoe duiden zij deze verschillen?*
> Zij duiden deze verschillen negatief. Natuurlijk zijn er individuele variaties in welke impact men ervaart, hoe zwaar dat men ervaart en hoe men ermee omgaat. Maar dat het grote impact heeft en dat die negatief zijn, daar zijn alle deelnemers het over eens.
3. *Ervaren zij meer discriminatie na de invoering van de wet dan daarvoor?*
> Ja. Vrouwen ervaren meer discriminatie na invoering van de wet. Zie ook het antwoord op vraag 1. Hoewel men het niet per se als 'discriminatie' benoemt, gaat het om vrijwel dagelijks ervaren belediging, vijandige bejegening, intimidatie, bedreiging of zelfs fysiek geweld. De vrouwen voelen zich uitgesloten en onderdrukt, delen ook allemaal het gevoel dat ze niet zichzelf mogen zijn. Wat deze discriminatoire bejegening door andere burgers voor hen nog erger maakt, is het gevoel dat de overheid hen hier niet tegen beschermt, en sterker nog: dat dit gedrag door de wetgeving (en de uitvoering daarvan) door de overheid zelf wordt gelegitimeerd.
4. *Zo ja: hoe uit zich deze discriminatie en welk effect heeft dat op hun dagelijks leven?*
> De wet zelf wordt als discriminatoir ervaren (algemeen geformuleerd, maar duidelijk uitwerking voor een heel kleine en specifieke groep), maar vooral de grote onduidelijkheid en vijandige bejegening in de vier sectoren waar het verbod geldt ervaart men als problematisch. Men heeft het gevoel aan willekeur van individuele functionarissen te zijn overgeleverd. Daarbuiten ervaart men vooral problemen in de publieke ruimte, waar eigenlijk juist het verbod niet geldt, maar waar mensen zich kennelijk gelegitimeerd voelen deze vrouwen uit te sluiten, uit te schelden en nog veel erger. Daarbij voelt men geen bescherming van de overheid, waardoor onder meer nauwelijks meldingen worden gemaakt. En zo komen deze situaties niet of nauwelijks terug in formele discriminatierapportages.

Tot besluit laten we de vrouwen zelf nogmaals het woord, met hun antwoorden op de vraag wat over het geheel genomen het effect van de wet is op hoe ze zich voelen in de samenleving. Zij kunnen dat zelf het beste uitdrukken.

'Deze wet heeft mensen het gevoel gegeven dat ze in hun recht staan om ons onmenselijk te behandelen.'

'27 Jaar lang is mij verteld dat ik in Nederland mezelf kan zijn. Maar kennelijk is dat niet meer zo.'

'Decennia aan emancipatiestrijd hebben ons geleerd dat vrouwen hun eigen keuzes kunnen maken. Maar deze vrouwen wordt dat ontnomen.'

'Ik vind het pijnlijk dat ik niet mezelf kan zijn. Ik moet steeds rekening houden met anderen, maar in hoeverre houden ze rekening met mij? Hoe ver gaan we daar in?'

'Ik heb alle begrip voor angst en onbegrip en wil dan graag uitleg geven, maar waarom ervaar ik dat andersom niet?'

'Als ik de niqaab aan jou zou opleggen, zou je dat toch ook niet leuk vinden? Waarom wordt mij dan opgelegd dat ik het niet mag dragen?'

'Als ik in elkaar geslagen word, mag ik niet naar binnen bij het politiebureau. Laat dat even goed tot je doordringen.'

'Ze denken kennelijk allemaal dat ik uit een of andere grot kom.'

'Iedereen zegt: "je moet meedoen, beter integreren" – ik wil meedoen, maar ik word daarin beperkt!'

'Voor het verbod kon ik nog spontaan dingen doen. Dat kan niet meer – ik moet van alles uitzoeken voordat ik überhaupt de deur uitga.'

'Elke keer als ik de deur uitga, krijg ik commentaar. Het is bijna normaal geworden.'

'Deze wet is ingevoerd onder het mom van veiligheid, maar er zijn zoveel incidenten tegen vrouwen met gezichtsbedekking. Hoe zit het dan met onze veiligheid? Wij zijn ook burgers van Nederland!'

'Ik probeer zo min mogelijk alleen de straat op te gaan, alleen als het echt niet anders kan. En dan ontwijk ik altijd bepaalde straten, ik loop dan liever om.'

'Mijn man is altijd gespannen. Mijn vader ook, die kijkt continu om zich heen en let op wat mensen zeggen.'

'Mijn rechten worden afgenomen alleen omdat ik me anders kleeed. Moet ik dan naar een ander land, als een vluchteling?'

'Sinds de invoering van deze wet durven mensen meer. Daarvoor waren er ook wel incidenten, maar sindsdien is er elke dag wel iets.'

'Ik ben wel wat gewend. Maar na het verbod en met name na het artikel in het AD over het burgerarrest is het heel grimmig geworden. Je weet niet wat je kunt verwachten.'

'Iedereen is vrij in Nederland, behalve wij. Ik voel me aangetast in mijn vrijheid, dat voel je tot in je botten.'

'Ik voel me voor de leeuwen gegooid, dat de regering met deze wet mij de rug heeft toegekeerd.'

'Mijn kinderen zien het allemaal – ze zien de boze blikken, horen de opmerkingen. Dat vormt hun beeld van de maatschappij. Ik praat er met hen over, leer ze dat ze iedereen in hun waarde moeten laten.'

'Naar buiten gaan voelt als een soort slagveld, overal word je aangekeken, ook bij een pak melk halen.'

'Ik heb nooit last gehad van onderdrukking – niet vanuit huis, niet vanuit mijn huwelijk. Maar nu voel ik me onderdrukt – iemand wil iets over mij te zeggen hebben, mijn vrijheden beperken.'

'Ik werd dagelijks uitgescholden op straat. Je moet sterk in je schoenen staan om dat iedere dag mee te maken.'

'Het verbod heeft ervoor gezorgd dat ik drie keer achterom kijk, mij angstig voel en bang ben om aangevallen te worden.'

'De wet was een duidelijk signaal dat deze vrouwen niet hoeven te rekenen op bescherming van de overheid.'

'Mijn ouders en ik doen meerdere dingen, zoals boodschappen, niet meer samen, aangezien ze niet kunnen aanzien hoe ik word behandeld.'

'Ik ben teleurgesteld en heb het gevoel dat ik er niet mag zijn zoals ik wil zijn.'

'Dit verbod heeft ervoor gezorgd dat ik me als Nederlandse, geboren en getogen, niet meer als mens voel in Nederland.'

'Ik heb mijn vertrouwen verloren op het moment dat de overheid deze keuze heeft gemaakt. Maar mijn vertrouwen in de mens niet. Ik weet dat er genoeg zijn die het er niet mee eens zijn. Genoeg die mij in mijn waarde laten. Het gevoel dat je een afspraak hebt en spanningen voelt of het wel of niet goed gaat, is natuurlijk niet fijn. Vooral wetende dat je nog nooit iets hebt gedaan wat tegen de wet is. Nooit iemand pijn hebt gedaan, nooit een last bent geweest.'

'Ik heb nooit melding gemaakt van incidenten. Het zijn er teveel en ik vraag mij af of het nut heeft, aangezien de klachten bij een overheid komen, die zelf ook tegen mij is.'

'Mijn kinderen vinden het heel jammer dat mama niet welkom is, omdat ze een niqaab draagt. Voor hen is dat totaal onbegrijpelijk.'

'Alsof er niet al genoeg discriminatie jegens ons was, moest er ook even een wet komen om dit te bekrachtigen.'

'Ik leer mijn kinderen dat ze iedereen moeten respecteren, maar helaas laat de realiteit zien dat dat niet wederzijds is.'

'Ik voel me heel erg onderdrukt. Ik heb nooit onderdrukking ervaren in mijn leven, behalve sinds de wet. Ik voel me echt onderdrukt. Er wordt van mij geëist dat ik iemand moet zijn wie ik niet ben. Vooral in deze tijd. Iedereen mag zichzelf zijn. Je mag van alles aan jezelf veranderen, zelfs jouw lichaam. Je mag zelfs je geslacht veranderen. Als ik iemand op straat zie, weet ik ook niet of het een vrouw is, waarom is mijn stuk stof wel een probleem?'

'We hebben een lange tijd geleden samen met z'n allen afgesproken dat we dragen wat we willen. Als dit nu kan, ben ik bang dat we nog verder teruggaan en dat we vrouwen ook weer dingen gaan opleggen en dingen van hen worden afgenomen. Ik word er verdrietig van.'

'Ik ben hier geboren, dit is mijn land, niemand hoeft me welkom te heten. Maar je voelt je gewoon niet welkom, alsof je een "alien" bent die niet gewenst is.'

'Ik heb het gevoel dat ik constant op mijn hoede moet zijn; wat gaat die en die zeggen en die en die doen? Ik voel me ook schuldig, ook al weet ik dat het mag in de supermarkt, maar omdat iedereen zegt "wat je doet, mag niet", dan voel ik me net crimineel ofzo. Ik durf ook niet naar nieuwe plekken waar mensen me niet kennen en me niet gewend zijn.'

'Eerst was het "ik kleeft me aan en ga naar buiten". Maar nu moet ik dubbel nadenken: moet ik wel echt weg of kan ik ook mijn man sturen?'

'Je voelt je overdreven opgesloten, je kan geen kant op, je hebt geen mogelijkheden. Je hebt geen toekomstbeeld, je kan niet naar school of werk en zelfs je kinderen niet normaal naar school brengen of met hen zijn. Ik kan hier ook echt om huilen. Alles wordt zo zwart. Al je dromen worden van je afgenomen. Dat is het effect dat het op mij heeft.'

'Ik voel mij heel angstig, sinds het verbod is het ook meer. Voor mij is het belangrijk om te noemen dat ik beperkt ben in mijn ontwikkelen en vrijheid en zelfredzaamheid. Ik kan niet naar school, ik ben afhankelijk nu van anderen en ben overgeleverd aan de genade van mensen op straat. Ik kan niks meer doen onafhankelijk van andere mensen en ik ben gewoon beperkt in mijn ontwikkeling. Dat is iets wat ik niet kan accepteren.'

Bijeenkomst inventarisatie ervaringen Gedeeltelijk Verbod Gezichtsbedekkende Kleding**Opzet op hoofdlijnen voor online bijeenkomst*****Ter introductie***

Deze bijeenkomst draait om de ervaringen van vrouwen die een niqaab dragen, sinds de invoering van het gedeeltelijk verbod op gezichtsbedekkende kleding (ook wel het 'boerkaverbod' genoemd). Centraal staat dus inzage krijgen in de gevolgen voor hun dagelijks leven.

Bij de bijeenkomst zullen ook (maximaal 4, vrouwelijke) ambtenaren van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties aanwezig zijn. Zij zijn er primair als toehoorder, maar kunnen ook aanvullende vragen stellen en deelnemers kunnen ook aan hen vragen stellen.

Het gesprek wordt geleid door Marianne Vorthoren. is aanwezig om verslag te maken van de bijeenkomst. Het verslag wordt achteraf voorgelegd aan de deelnemers voor eventuele feitelijke correcties. Dit verslag is voor intern gebruik en wordt dus niet naar buiten gebracht.

Op basis van de verslagen van twee bijeenkomsten wordt een rapport opgesteld voor het ministerie. Hierin worden geen namen van deelnemers genoemd.

Inhoud

Het gesprek zal zich tijdens de bijeenkomst ontwikkelen en een eigen dynamiek krijgen, waarin deelnemers ook op elkaar kunnen reageren met vragen en reacties.

Na een korte voorstelronde zullen de volgende vragen als leidraad dienen voor de bijeenkomst:

1. Het gedeeltelijk verbod op gezichtsbedekkende kleding geldt in het openbaar vervoer, zorginstellingen, onderwijsinstellingen en overheidsgebouwen. Hoe ga je om met het verbod op die plaatsen? Welke ervaringen hebben jullie met bejegening op die plaatsen?
 - in het openbaar vervoer
 - in de zorg
 - in het onderwijs
 - in overheidsgebouwen
2. Heb je incidenten (bijvoorbeeld verbale of fysieke agressie) meegemaakt buiten deze vier plaatsen? Concreet bijvoorbeeld: op straat, in de winkel? Zo ja, wat voor soort incidenten? En hoe ga je daar zelf mee om?
3. Bij incidenten van bijvoorbeeld belediging, bedreiging of fysieke agressie: heb je er ergens melding van gemaakt? Zo ja, waar? Zo nee: waarom niet?
4. Wat is de algemene indruk van hoe het verbod de sfeer in de samenleving ten opzichte van vrouwen met niqaab heeft veranderd? En heeft het veranderd hoe je je voelt in deze samenleving?

VRAGENLIJST ENQUETE GEVOLGEN 'BOERKAVERBOD'

Vooraf krijg ik graag wat gegevens van je. Dat is om een goed beeld te krijgen van de groep vrouwen die de gevolgen van de wet ondervindt. Deze gegevens worden nooit zonder toestemming met anderen gedeeld!

Naam:

Leeftijd:

Woonplaats:

Periode dragen gezichtsbedekking:

(als je het nog steeds draagt, kun je noteren: 'vanaf', als je het hebt gedragen graag noteren begin- en eindjaar – het jaar is relevant vanwege de datum van invoering van de wet)

DEEL I: SECTOREN WAAR HET VERBOD GELDT

Het gedeeltelijk verbod op gezichtsbedekkende kleding geldt vanaf 1 augustus 2019 in het openbaar vervoer, onderwijsinstellingen, zorginstellingen en overheidsgebouwen. Dit deel gaat over de gevolgen van de wet voor jou op die plaatsen.

1. Hoe ga je om met het verbod in het openbaar vervoer? Ga je nog wel eens met het openbaar vervoer of kies je voor andere middelen van transport?
2. Als je sinds het verbod nog wel eens met het openbaar vervoer bent gegaan, heb je daar dan problemen ondervonden? Bijvoorbeeld dat je vijandig werd bejegend door chauffeurs/conducteurs/medepassagiers? Zo ja, kun je de situatie omschrijven?
3. Hoe heeft het verbod in het openbaar vervoer in het algemeen effect op jouw dagelijks leven? Heb je bijvoorbeeld minder bewegingsvrijheid?
4. Hoe ga je om met het verbod in het onderwijs? Ga je bijvoorbeeld zelf nog naar school of heb je kinderen die naar school gaan? Wat heeft het verbod daar voor gevolgen voor jou?
5. Heb je problemen ondervonden bij onderwijsinstellingen sinds de invoering van het verbod? Bijvoorbeeld vijandige bejegening door medewerkers van een school of door andere ouders, in het geval van de school van je kinderen? Zo ja, kun je de situatie omschrijven?
6. Hoe heeft het verbod in het onderwijs in het algemeen effect op jouw leven? Kun je bijvoorbeeld een studie die je wilde doen niet volgen of een studie waarmee je bezig was niet afmaken? Of kun je niet zo betrokken zijn op de school van je kinderen als je zou willen?
7. Hoe ga je om met het verbod in zorginstellingen? Bijvoorbeeld in ziekenhuizen, huisarts, tandarts.
8. Als je sinds de invoering van het verbod wel eens in een zorginstelling bent geweest voor jezelf of voor iemand anders (bijvoorbeeld met een kind of voor ziekenbezoek), heb je daar dan problemen ondervonden? Bijvoorbeeld vijandige bejegening door zorgverleners, andere medewerkers (zoals aan de receptie) of andere aanwezige patiënten? Zo ja, kun je de situatie omschrijven?

9. Hoe heeft het verbod in zorginstellingen in het algemeen effect op jouw leven? Ga je bijvoorbeeld zorg uit de weg als je het eigenlijk wel nodig hebt? Of kun je bijvoorbeeld minder ondersteuning geven aan dierbaren die zorg nodig hebben? Heeft het je vertrouwen in zorginstellingen beïnvloed?
10. Hoe ga je om met het verbod in overheidsgebouwen? Bijvoorbeeld in gemeentehuis of rechtbank?
11. Ben je sinds de invoering van het verbod nog wel eens in een overheidsgebouw geweest? Zo ja, heb je dan problemen ondervonden? Bijvoorbeeld vijandige bejegening van beampten of andere aanwezigen? Zo ja, kun je de situatie omschrijven?
12. Hoe heeft het verbod in overheidsgebouwen in het algemeen effect op jouw leven? Kun je bijvoorbeeld van bepaalde voorzieningen geen gebruik meer maken? Heeft het je vertrouwen in overheidsinstellingen beïnvloed?

DEEL II PLAATSEN WAAR HET VERBOD NIET GELDT

Buiten de hiervoor behandelde vier sectoren is het dragen van gezichtsbedekking toegestaan. Bijvoorbeeld op straat, in de speeltuin, in winkels, in horeca. Toch horen we van veel vrouwen dat ze daar ook veel problemen ervaren. De vragen in dit deel gaan daarover.

13. Krijg je reacties op je gezichtsbedekking in de openbare ruimte (zoals de hierboven genoemde plaatsen)? Zo ja, wat voor soort reacties?
14. Hoe vaak komt dit (ongeveer) voor?
 - Dagelijks
 - Wekelijks
 - Maandelijks
 - Bijna nooit
15. Hoe ga je zelf om met deze reacties? Ga je bijvoorbeeld in gesprek of neger je het?
16. Zijn er specifieke (heftige) situaties die je in de openbare ruimte hebt meegemaakt die je wilt delen? Zo ja, kun je die omschrijven?
17. Als je kinderen hebt, krijg je dan ook (heftige) reacties waar je kinderen bij zijn?
18. Ervaar je een verschil in reacties tussen de periode *voor* de invoering van het verbod en *na* de invoering van het verbod? Bijvoorbeeld in hoe vaak je reacties krijgt, wat voor reacties je krijgt of van wie je reacties krijgt?

DEEL III ALGEMEEN

In dit laatste deel komt een aantal algemene vragen aan bod over de gevolgen van de wet.

19. Wanneer je situaties hebt meegemaakt waarin je beledigd, bedreigd of zelfs fysiek aangevallen werd, heb je daar dan ergens melding van gemaakt? Bijvoorbeeld op sociale media, bij een antidiscriminatie meldpunt of bij de politie? Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?

20. Heeft het verbod volgens jou in het algemeen de sfeer in de samenleving veranderd? Zo ja, hoe?
21. Heeft het verbod veranderd hoe jij je zelf voelt in de samenleving? Zo ja, hoe? (Wat veel vrouwen bijvoorbeeld aangeven: onveilig, angstig, geïsoleerd, onvrij.)
22. Heeft het verbod gevolgen voor hoe mensen in je directe omgeving zich voelen, zoals ouders, echtgenoot, kinderen, overige familieleden? Zo ja, hoe?
23. Wil je nog iets anders kwijt over de gevolgen van de wet?
24. Tot slot: mag ik contact met je opnemen als ik naar aanleiding van je antwoorden nog nadere toelichting zou willen vragen?

Ja

Nee

Hartelijk dank voor je medewerking! Jouw ervaringen zijn belangrijk om de gevolgen van deze wet in kaart te brengen. Ze zullen zorgvuldig en in strikte anonimiteit verwerkt worden in de rapportage.

Bijlage III**Overzicht media-uitingen**

15 februari 2020	NPO3.nl/Brandpuntplus	‘Esther (26) draagt een nikab: “Mensen schelden je vaak uit: ‘terrorist’, ‘spook’, ‘gek’”’
8 mei 2020	Trouw	‘Is het dragen van mondkapjes in strijd met het nikabverbod?’
20 mei 2020	Volkscrant	‘Mondkapje ontmaskert verbod’
21 september 2020	Trouw	‘Nikabdraagsters over een jaar boerkaverbod: “Het gevoel dat iedereen tegen mij was, is blijven hangen”’
22 september 2020	Volkscrant	‘Stichting wil van boerkaverbod af’ (n.a.v. ‘Zwartboek boerkaverbod’ van Meld Islamofobie)
5 oktober 2020	Dagblad van het Noorden	‘Het Nederlandse nikabverbod: hypocriet in het licht van de mondkapjesplicht’
21 oktober 2020	AD	‘Nul boetes voor boerkaverbod en dan moet de mondkapjesplicht nog worden ingevoerd’
22 oktober 2020	Volkscrant	‘Een jaar na boerkaverbod slechts vier waarschuwingen uitgedeeld’
13 november 2020	Trouw	‘De mondkapjesplicht ontmaskert het boerkaverbod; zet het bij in het graf van overbodige regelgeving’
17 november 2020	Islam Omroep	‘Het boerkaverbod ontsluit’ – deel 1
29 november 2020	Islam Omroep	‘Het boerkaverbod ontsluit’ – deel 2
23 december 2020	Islam Omroep	‘Het boerkaverbod ontsluit’ – deel 3